

**Міністерство освіти й науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
Кафедра зарубіжної літератури**

**Роль пам'яті та втрати у формуванні ідентичності в романі
Фредріка Бакмана «Чоловік на ім'я Уве»**

Кваліфікаційна робота

студентки IV курсу бакалаврату освітньої програми
**«Зарубіжна література та англійська мова:
теорія і методика навчання»**
спеціальність – 014.02 Середня освіта
Дар'ї Олександрівни САЄНКО

Науковий керівник:

д. філол. н., доцент Ольга БОЙНІЦЬКА

Рецензент:

д.філол.н., проф. Лілія МІРОШНИЧЕНКО

Засвідчую, що в цій бакалаврській роботі
немає запозичень із праць інших авторів
без відповідних посилань

Студентка _____

«Допущено до захисту»

Протокол засідання

кафедри зарубіжної літератури

протокол № ____ від «_» ____ 2025 року

завідувач кафедри

д.філол.н., проф. Лілія МІРОШНИЧЕНКО

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАМ'ЯТІ, ВТРАТИ ТА ІДЕНТИЧНОСТІ В КОНТЕКСТІ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ	
1.1. Поняття ідентичності як багатовимірного явище.....	9
1.2. Проблема пам'яті та її вплив на ідентичність.....	16
1.3. Втрата як чинник формування ідентичності.....	22
Висновки до Розділу 1	25
РОЗДІЛ 2. ХУДОЖНЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПАМ'ЯТІ ТА ВТРАТИ В РОМАНІ Ф. БАКМАНА «ЧОЛОВІК НА ІМ'Я УВЕ»	
2.1. Роль індивідуальної пам'яті у формуванні ідентичності Уве.....	27
2.1.1. Динаміка образу Уве.....	27
2.1.2. Формування особистості Уве через спогади.....	39
2.1.3. Пам'ять про дружину.....	31
2.1.4. Минуле як опора ідентичності.....	33
2.1.5. Міжпоколіннева взаємодія.....	35
2.2. Втрата як рушій трансформації особистості.....	36
2.2.1. Ранні втрати: смерть батьків.....	36
2.2.2. Втрата професійної ролі.....	38
2.2.3. Травма втрати дитини.....	39
2.2.4. Смерть Соні як екзистенційний злам.....	41
2.2.5. Соціальні зв'язки як ресурс відновлення.....	42
Висновки до Розділу 2	45
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ РОМАНУ Ф. БАКМАНА «ЧОЛОВІК НА ІМ'Я УВЕ»	
3.1. Освітній потенціал роману Фредеріка Бакмана «Чоловік на ім'я Уве».....	47
3.2. План-конспект позакласного заходу.....	48
Висновки до Розділу 3	52
ВИСНОВКИ	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	55
ДОДАТКИ	59

Анотація

Творчість сучасного шведського письменника Фредріка Бакмана вирізняється зосередженістю на глибоких екзистенційних та психологічних проблемах: переживання особистісних криз, досвіду втрати, ізоляції. У своїх творах письменник актуалізує теми пам'яті, міжпоколінневих зв'язків, родинної спадкоємності та психологічної травми. У романі «Чоловік на ім'я Уве» (2012) ці мотиви набувають особливої художньої глибини. Пам'ять про минуле та втрата дружини, постають як визначальні чинники трансформації особистості головного героя. **Актуальність** пропонованого дослідження зумовлена недостатньою увагою до роману «Чоловік на ім'я Уве» в українському літературознавстві попри його широку популярність серед читацької аудиторії в інших країнах. **Наукова новизна роботи** полягає в інтерпретаційному підході до аналізу роману «Чоловік на ім'я Уве» крізь призму категорій пам'яті, втрати та ідентичності. Дослідження інтегрує філософські, психологічні, культурологічні та літературознавчі підходи для осмислення трансформаційної ролі травматичного досвіду в художньому наративі. **Об'єкт** дослідження – роман Фредріка Бакмана «Чоловік на ім'я Уве». **Предметом дослідження** є роль пам'яті та втрати у формуванні ідентичності головного героя роману Фредріка Бакмана «Чоловік на ім'я Уве». **Мета роботи** – визначити, яким чином пам'ять і втрата впливають на процес формування ідентичності персонажа. **Методи дослідження:** елементи наратологічного, психоаналітичного, герменевтичного методів та текстуального аналізу.

У результаті проведеного дослідження визначено, що саме пам'ять про втрату стає для Уве як джерелом болю, так і точкою відліку для трансформації ідентичності, побудованої на пережитому досвіді та його переосмисленні. Враховуючи актуальність теми пам'яті та втрати в умовах сучасного світу, пропонується впровадження роману «Чоловік на ім'я Уве» до шкільної програми з метою розвитку емоційного інтелекту та рефлексії учнів.

Ключові слова: пам'ять, втрата, ідентичність, Фредрік Бакман, ретроспекція, трансформація особистості, травматичний досвід.

Abstract

The work of the modern Swedish writer Fredrik Backman is distinguished by its focus on deep existential and psychological problems: experiencing personal crises, the experience of loss, isolation. In his works, the writer actualizes the themes of memory, intergenerational ties, family continuity, and psychological trauma. In the novel "A Man Named Ove" (2012), these motifs acquire a special artistic depth. The memory of the past and the loss of his wife appear as determining factors in the transformation of the personality of the main character. **The relevance of the proposed study** is due to the lack of attention to the novel "A Man Named Ove" in Ukrainian literary studies, despite its wide popularity among readers in other countries. **The scientific novelty** of the work lies in the interpretative approach to the analysis of the novel "A Man Called Ove" through the prism of the categories of memory, loss, and identity. The study integrates philosophical, psychological, cultural and literary approaches to understanding the transformative role of traumatic experience in artistic narrative. **The object** of the study is Fredrik Backman's novel "A Man Called Ove". **The subject** of the study is the role of memory and loss in the formation of the identity of the main character of Fredrik Backman's novel "A Man Called Ove". **The purpose** of the work is to determine how memory and loss affect the process of forming the character's identity. Research methods: elements of narratological, psychoanalytic, hermeneutic methods and textual analysis.

As a result of the study, it was determined that it is the memory of loss that becomes for Ove both a source of pain and a starting point for the transformation of identity, built on the experience experienced and its rethinking. Given the relevance of the topic of memory and loss in the modern world, it is proposed to introduce the novel "A Man Called Ove" into the school curriculum in order to develop emotional intelligence and reflection of students.

Keywords: memory, loss, identity, Fredrik Backman, retrospection, personality transformation, traumatic experience.

ВСТУП

Творчість сучасного шведського письменника Фредріка Бакмана вирізняється зосередженістю на глибоких екзистенційних та психологічних проблемах: переживання особистісних криз, досвіду втрати, ізоляції, соціального неприйняття, а також пошуку себе та свого місця у світі. У таких романах, як «Моя бабуся просить їй вибачити» (2013), «Брітт-Марі була тут» (2014), «Тривожні люди» (2019), письменник актуалізує теми пам'яті, міжпоколінневих зв'язків, родинної спадкоємності та психологічної травми. У романі «Чоловік на ім'я Уве» (2012) ці мотиви набувають особливої художньої глибини. Пам'ять про минуле, а особливо – втрата дружини, постають як визначальні чинники, що зумовлюють трансформацію особистості головного героя. Саме через ретроспекцію, фрагментарні спогади та емоційне відтворення минулого Бакман демонструє складний процес переосмислення ідентичності.

Актуальність пропонованого дослідження зумовлена недостатньою увагою до роману «Чоловік на ім'я Уве» в українському літературознавстві попри його широку популярність серед читацької аудиторії як у Швеції, так і в інших країнах. У центрі наративу Бакмана – універсальні проблеми втрати, пам'яті, самотності, які набувають особливої резонансності в сучасному соціокультурному контексті України, що переживає травматичний досвід війни, втрат і вимушеної емоційної перебудови. Вивчення того, як художній текст відображає процес подолання втрати та переосмислення минулого, є важливим не лише в межах теоретичного аналізу, а й у ширшому контексті формування емпатійного розуміння психоемоційних станів людини.

Новизна дослідження полягає в інтерпретаційному підході до аналізу роману «Чоловік на ім'я Уве» крізь призму категорій пам'яті, втрати та ідентичності. Попри сталу популярність твору серед широкої читацької аудиторії та позитивне сприйняття критиками, роман досі не отримав ґрунтовного наукового аналізу у вітчизняному літературознавстві. У західній гуманітаристиці переважає підхід, орієнтований на соціальні аспекти – старіння, ізоляцію, інтеграцію в спільноту. Натомість психологічні чинники, зокрема роль

втрати близької людини, вплив минулого на внутрішній світ персонажа, механізми пам'яті як конститутивного елементу суб'єктивності, залишаються поза межами системного дослідження. Таким чином, запропоноване дослідження спрямоване на заповнення цієї лакуни шляхом аналізу наративних стратегій, які виявляють взаємозв'язок між травматичним досвідом, пам'яттю та формуванням ідентичності в художньому тексті.

Об'єкт дослідження – роман Фредріка Бакмана «Чоловік на ім'я Уве».

Предмет дослідження – роль пам'яті та втрати у формуванні ідентичності головного героя.

Мета дослідження – визначити, яким чином пам'ять і втрата впливають на процес формування ідентичності персонажа.

Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі **завдання**:

- Окреслити концептуальні підходи до розуміння ідентичності в сучасному гуманітарному знанні, зокрема через призму наративної ідентичності (П. Рікер) та психосоціальної теорії розвитку (Е. Еріксон).
- Проаналізувати основні філософські та культурологічні інтерпретації пам'яті як динамічного процесу, що формує особистісну ідентичність (А. Ассман, Б. Нойманн, П. Рікер).
- Дослідити теоретичні підходи до розуміння втрати як досвіду, що трансформує особистість, спираючись на праці Е. Кюблер-Росс, К. Карут та Е. Ліндемманна.
- Визначити роль ретроспекції як художнього засобу репрезентації пам'яті та її впливу на структуру літературного наративу.
- Обґрунтувати взаємозв'язок між пам'яттю, втратою та формуванням ідентичності в художньому творі як цілісному семантичному просторі, що втілює внутрішню трансформацію персонажа.
- Дослідити механізми формування ідентичності через наратив, спогади та взаємодію з іншими людьми.
- Проаналізувати вплив втрати та спогадів на особистісний розвиток і поведінкові моделі Уве.

- Визначити ключові травматичні події в житті персонажа та їхній вплив на його самоусвідомлення.
- Окреслити процес переосмислення втрати та її роль у трансформації героя.
- Проаналізувати роль соціальних зв'язків у подоланні самотності та переосмисленні минулого.
- Розробити методичні рекомендації для позакласного заходу, присвяченого аналізу роману в освітньому процесі.

Методи дослідження. Дослідницька стратегія ґрунтується на поєднанні елементів наратологічного, психоаналітичного, герменевтичного методів та текстуального аналізу.

Теоретичне значення роботи полягає в цілісному інтерпретаційному аналізі роману Фредріка Бакмана «Чоловік на ім'я Уве» крізь призму вивчення ідентичності, пам'яті та втрати. У роботі здійснено інтеграцію теоретичних підходів – філософських, психологічних, культурологічних та літературознавчих – для осмислення трансформаційної ролі травматичного досвіду в художньому наративі. Це дозволяє глибше зрозуміти динамічний характер формування ідентичності під впливом особистих втрат, а також актуалізує поняття наративної пам'яті як основоположного чинника «Я» героя. Дослідження сприяє розширенню теоретичного поля літературознавства в аспекті дослідження психологічної глибини персонажа, травматичного досвіду та емпатійної рецепції художнього тексту.

Практичне значення роботи полягає в обґрунтуванні педагогічного потенціалу роману «Чоловік на ім'я Уве» в шкільному курсі зарубіжної літератури. Результати дослідження можуть бути використані в практиці викладання в закладах загальної середньої освіти. Розроблені методичні рекомендації до проведення позакласного заходу спрямовані на розвиток у здобувачів освіти емоційного інтелекту, навичок рефлексії, здатності до співпереживання, критичного мислення та інтерпретації літературного тексту на глибинному рівні. Запропоновані форми роботи – інтерактивні методики, творчі завдання, візуалізаційні техніки, моделювання ситуацій – можуть бути

адаптовані для різних вікових груп і слугувати ефективним інструментом гуманітарної освіти в контексті посттравматичної соціалізації.

Теоретико-методологічною базою дослідження стали праці таких науковців, як М. Бугеря, Я. Бистров, М. Войтович, О. Вещикова, О. Попова, А. Мороз, П. Рікер, Е. Еріксон, М. Альбвакс, А. Бергсон, В. Рендал, А. Ассман, Б. Нойманн, К. Краут, Е. Ліндерманн, Е. Кюблер-Росс та ін.

Структура дослідження включає: вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел та додатки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ, ПАМ'ЯТІ ТА ВТРАТИ В КОНТЕКСТІ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1.1. Поняття ідентичності як багатовимірного явища

Поняття ідентичності є фундаментальним аспектом існування людини, що окреслює самовизначення особистості та її взаємодію із соціокультурним середовищем. У літературознавстві та інших суміжних науках ця концепція цікавить дослідників упродовж багатьох століть, доводячи універсальну людську необхідність осмислювати власне «Я» та своє місце в соціумі. Література виступає важливим інструментом у дослідженні цих процесів, адже наратив не лише зображує внутрішні трансформації героїв, а й задіює ширший соціокультурний контекст, у якому відбувається становлення та трансформація ідентичності. Сам термін «ідентичність» сягає своїм корінням у давні часи. Він має відповідники в різних мовах: «identity» в англійській, «identité» у французькій, «identidad» в іспанській, «identità» в італійській, «Identität» у німецькій. Усі вони походять від латинського слова «idem», що означає «те саме», «ті самі», «так само», а також від «identitas» – тотожність. Варто зазначити, що латинський займенник «ipse» відповідає українським словам «сам», «самість» [23]. Саме діалектика значень цих слів стала основою для концепту категорії ідентичності.

Науковий підхід до вивчення ідентичності починається з праць американського філософа та психолога Вільяма Джеймса (1842–1910), який у своїй роботі «Принципи психології» (1890) запропонував одну з перших теоретичних моделей усвідомлення індивідом власної самототожності, меж і ролі в соціальному просторі [19].

Французький філософ Поль Рікер (1913–2005) є одним з основних теоретиків, які досліджували проблему ідентичності, пам'яті та їхнього зв'язку з наративом. У своїй роботі «Сам як інший» (1990), спираючись на семантичну двозначність вищезгаданих особових займенників «idem» та «ipse», автор визначає ключовим завданням встановлення зв'язку між сталістю та мінливістю, необхідність ототожнення. Адже саме для цього людина постійно осмислює

свою життєву історію через розповідь, тобто використовує наративний метод. Рікер зазначає: «Person identity, which can be articulated only in the temporal dimension of human existence» [40, с. 113], підтверджуючи той факт, що саме час є категорією відмінності.

У своїй праці П. Рікер виокремлює два типи ідентичності: особиста (*idem*) та наративна (*ipse*). Перша характеризується сталістю та незмінністю, що також трактується як «тотожність» (англ. *sameless*). Вона пов'язана з характерами, звичками, рисами, за якими нас ідентифікують інші. Другу ж слід розглядати як «самість» (англ. *selfhood*) – здатність особи змінюватися, брати на себе відповідальність, діяти. Як зазначає Рікер: «Indeed, it is with the question of permanence in time that the confrontation between our two versions of identity becomes a genuine problem» [40, с. 116]. Отже, відмінність виникає передусім через проблему часу: якщо особиста ідентичність ґрунтується на перманентній основі, то наративна розкривається через мінливість та здатність до трансформацій. Зауважимо, що Рікер у своїй праці неодноразово акцентує увагу на тому, суть цієї ідентичності розкривається лише в діалектиці самості та тотожності. *Ipse*-ідентичність трактується як така, що формується у взаємодії з оточенням. Вона потребує зовнішнього фону або ж «іншого», що стає фундаментом для самопізнання та самовизначення особистості. Через конкретні вчинки та історії, які людина розповідає про себе, формується наративна ідентичність, що існує у формі подій та оповіді. Вона виникає під час взаємодії зі світом, коли особистість «будує» себе через саморепрезентацію в зрозумілій для інших формі.

Варто додати, що у своїй поведінці люди керуються двома моделями перманентності в часі, а саме «характером» та «промовою». За дефініцією П. Рікера: «Character, I would say today, designates the set of lasting dispositions by which a person recognized» [40, с. 121]. Тобто цей набір стійких орієнтацій, що визначають нас у контексті стабільної поведінки, наших звичок і переконань. Інша форма, що характеризує перманентність – «самість самодотримання» або вірність даному слову та обіцянкам, що стосується відповідальності за власні

вчинки. Згідно з Рікером, концепт наративної ідентичності дає змогу поєднати дві моделі стійкості характеру та самодотримання в обіцянці: «In narrativising the aim of the true life, narrative identity gives it the recognizable features of character loved or respected. Narrative identity makes the two ends of the chain link up with one another: the permanence in time of character and that of self-constancy» [40, с. 166]. Поєднуючи дві моделі перманентності, людина зберігає сталість ідентичності, водночас виражаючи адаптацію до зовнішнього. Наратив додає елементи динаміки, адже ми осмислюємо свої дії, вчинки, переживання. Можемо стверджувати, що такий концепт є ключем до розуміння того, як людина визначає своє місце в часопросторі, залишаючись вірною своїм переконанням і готовою до трансформацій, що є невіддільною частиною життєвого досвіду. Отже, П. Рікер пропонує новий підхід до концепції ідентичності, зосереджуючи увагу на сутності самого розуміння особистості, яка не є сталою. Історія вважається частиною динамічного прогресу й такою, що описує, оповідає, саморозвивається. Така ipse-ідентичність є наративною і вона коливається між тотожністю і самістю. Вона також постає в статусі події (як оцінка себе) та оповіді (як узгодження з оточенням) і виникає через «торкання до світу» [2].

Коли ми даємо відповідь на питання про те, ким є людина, ми також розмірковуємо над сукупністю подій, які сформували її життєвий шлях і над реакціями на них. Як зауважує Рікер, кожен із нас розповідає про свій досвід, щоби показати що саме сформувало нашу ідентичність та показати ким він є і чому [40]. Таким чином, наративна ідентичність є не лише однією з форм самовизначенні, а основоположним аспектом, адже саме структура оповіді дає можливість осмислити стале й динамічне, утворюючи життєвий зв'язок.

Американсько-німецький психолог Ерік Еріксон (1902–1994), усе життя проявляв інтерес до дитинства і юності, на основі чого він сформулював свою точку зору на ідентичність. Він розглядає її не як завершену структуру, а як результат послідовних етапів розвитку особистості, тісно пов'язаних із пережитими кризами, втратами та соціальною адаптацією. Ідентичність він окреслює як «subjective sense of invigorating sameness and continuity» [32, с. 19],

«an observing centre of awareness and of volition» [32, с. 135], при цьому звертаючи увагу на функціональну значимість ідентичності як глибоко особистісне переживання неперервності власного буття. Водночас Еріксон підкреслює, що ідентичність не є статичною категорією: «For man's development does not begin or end with identity; and identity, too, must become relative for mature person. Psychosocial identity is necessary as the anchoring of man's transient existence in the here and the now» [32, с. 42]. Динамічність ідентичності зумовлює стабілізуючу функцію в житті людини й водночас підлягає переосмисленню і адаптації у відповідь на нові життєві обставити, особливо в контексті зрілості.

У своїх дослідженнях Еріксон розрізняє два рівні індивідуальної ідентичності: особисту та Я-ідентичність. Перша відповідає за ті риси особистості, які залишаються впізнаваними та відносно стабільними, попри зміни та розвиток людини. Натомість друга – за глибинний рівень самосприйняття, що забезпечує відчуття внутрішньої цілісності. Дослідник наголошує на важливості соціального контексту становлення ідентичності, адже потреба в самопізнання виникає як результат суспільного впливу [19].

У другій половині ХХ століття Ерік Еріксон у книзі «Дитинство та суспільство» (1950) сформулював теорію розвитку особистості. Це комплексна психоаналітична теорія, яка включає 8 стадій, які здорова людина, що розвивається, проходить протягом життя – від немовляти до пізньої старості. Крім того, результат проходження кожного етапу (позитивний чи негативний) впливає на подальший розвиток та результати наступних стадій. У цій праці дослідник також робить акцент на важливості соціального досвіду, що проявляється через конфлікт між психологічними потребами та соціальним середовищем. За Е. Еріксоном, життя людини – динамічний процес, у межах якого людина стикається з різними психосоціальними викликами, що супроводжуються кризами (поворотні моменти в житті індивідуума). Дослідник зауважує, що криза не несе загрозу, вона є поворотним пунктом і джерелом сили для адаптації [34]. Під час проходження певної стадії, «Я» буде стикатися з позитивними та негативними компонентами. Якщо конфлікт вважається

вирішеним, то «Я» засвоює новий позитивний компонент (наприклад, довіра) і це є дасть змогу для здорового розвитку особистості надалі. У випадку, якщо конфлікт не вдалося розв'язати, «Я» ушкоджується і отримує негативний компонент (наприклад, сором). [25] Вважається, труднощі, які не будуть подолані, повернуться проблемами в майбутньому. Водночас, розв'язання криз та перехід з однієї стадії на іншу, роблять людину більш адаптивною та зрілою. Риси, що отримує індивідуум унаслідок вирішення конфліктів Е. Еріксон називає «чеснотами» (англ. virtues). Серед них: надія, воля, мета, компетентність, вірність, кохання, турбота, мудрість.

Відтак, Е. Еріксон стверджує, що завдяки послідовному проходженню всіх восьми етапів, формується повноцінна функціонуюча особистість. Зауважимо, що незважаючи на прив'язку до хронологічного віку, прогрес також на пряму залежить від соціальних складових: навчання в школі, створення родини, робота, пенсійний вік та інше. Розглянемо кожну із цих стадій окремо.

1) Немовля (від народження до 1 року). Головна мета – формування в новонародженої дитини неусвідомленого відчуття «базової довіри» до світу. Це можуть забезпечити батьки через постійну любов та турботу. У випадку недостатньої емоційної підтримки в немовля може виникнути «базова недовіра», яка проявляється у вигляді підвищеної тривожності та замкнутості. Коротке формулювання Е. Еріксона: «I am what hope I have and give» [32, с. 107].

2) Малюк (1–2 роки). Формування автономії та усвідомлення власної цінності. Опанування навичок самоконтролю, зокрема у фізіологічних потребах, розвиток здатності до самостійного вибору, що сприяє появі відповідальності, дисциплінованості, розуміння встановлених правил. У разі негативного досвіду, на цьому етапі можуть сформуватися сором'язливість та невпевненість у собі. Коротке формулювання: «I am what I can will freely» [32, с. 114].

3) Раннє дитинство (3–6 років). Становлення ініціативності та прагнення до активної діяльності. Якщо придушувати ініціативу – у дитини формується відчуття провини. Ключова роль належить взаємодії з однолітками та груповим іграм, які стимулюють розвиток уяви, допомагають засвоїти соціальні ролі і

створюють фундамент для формування моральних засад, зокрема розуміння справедливості. Коротке формулювання Е. Еріксона: «I am what I can imagine I will be» [32, с. 122].

4) Шкільний вік (7–10 років) «I am what I can learn to make work» [32, с. 127]. Протягом цієї стадії в дитини розвиваються навички цілеспрямованої діяльності, почуття продуктивності й компетентності, що проявляється в досягненні поставлених задач. Позитивний компонент проявляється у впевненості у своїх силах. У випадку невдачі чи відсутності підтримки виникає почуття некомпетентності та меншовартості.

5) Підлітковий вік (11–19 років). Усвідомлення власної унікальності, індивідуальності. У сприятливих умовах відбувається консолідація особистісної ідентичності, тоді як у негативному варіанті може бути невизначеність у житті, нестабільна самооцінка та розгубленість. Типовою рисою цього періоду є експериментування з різними соціальними ролями.

6) Молодість (20–44 роки). Здатність встановлювати глибокі емоційні зв'язки з іншими, зокрема сексуальна близькість. Негативний компонент – емоційна ізоляція, самотність.

7) Дорослість (45–65 років). Прагнення до продуктивності, яке реалізується в професійній діяльності, творчості, турботі про інших (зокрема, дітей) і бажанні ділитися власним досвідом із наступними поколіннями. Негативний компонент – відчуття застою, внутрішня спустошеність.

8) Зрілий вік, старість (65 років і більше). Людина переосмислює власне життя, досягаючи почуття цілісності, завершеності, внутрішнього примирення. Отримана продовж життя мудрість дає змогу оцінювати події та вчинки на відстані. Негативний варіант супроводжується почуттям розчарування, відчаю та втратою сенсу існування. «I am what survives of me» [32, с. 141].

Розглянемо детальніше певні особливості переходу від дорослості до старості, адже це допоможе нам у подальшому дослідженні. Е. Еріксон розглядав період дорослості як час важливого психологічного вибору між продуктивністю та інертністю. Зріла особистість, що змогла реалізуватися в житті, виявляє свою

продуктивність через турботу про майбутні покоління та відчуває відповідальність за вклад у суспільство після себе. Натомість втрата продуктивності призводить до відсутності бажання приймати активну участь у житті інших. Людина зосереджується на власних потребах, втрачає бажання підтримувати соціальні зв'язки. Дослідник називає це явище «кризою старшого віку», яка також характеризується безнадією та втратою сенсу життя [25].

Зрілий вік або старість (від 65 років) розглядається як завершальна психосоціальна стадія розвитку, упродовж якої людина оцінює прожите життя, аналізує досягнення і невдачі. Зазвичай цей етап характеризується зниженням фізичних можливостей, погіршенням стану здоров'я, соціальною ізоляцією втратою партнера та ін. Саме в цей період стає важливим звернення до власного минулого, а не до перспектив майбутнього. Відбувається також певне осмислення та підсумовування всіх попередніх етапів: «In the aging person who has taken care of things and people and has adapted himself to the triumphs and disappointments of being, be necessity, the originator of others and the generator of things and ideas – only in him the fruit of seven stages gradually ripens. I know no better word for it than integrity» [32, с. 139]. Люди, які оцінюють своє життя лише крізь призму невдач та втрачених можливостей, зіштовхуються з усвідомленням безповоротності та розпачем на цьому етапі. Відсутність цілісності супроводжується страхом смерті, відчуттям тривожності та очікуванням негативу. Е. Еріксон окреслює два емоційних стани людей похилого віку, які виявляють невдоволення і дратівливість: перший – туга за можливістю прожити життя знову, другий – тенденція заперечувати власні вади через перенесення їхній на зовнішній світ [25].

Проте дослідник наголошує на можливості підтримки психосоціального благополуччя в зрілому віці. На його думку, збереження цілісності можливе за умови залучення до різних активностей: виховання внуків, допомога іншим, фізична активність та хобі [32].

Е. Еріксон у своїй праці неодноразово наголошує на тому, що розвиток ідентичності має відбуватися в тандемі із соціальними устоями, що передбачає

узгодженість внутрішніх переконань та суспільством: «By the same token, a civilization can be measured by meaning which it gives to the full cycle of life, for such meaning, or the lack of it, cannot fail to reach into the beginnings of the next generation, and thus into the chances of others to meet ultimate questions with some clarity and strength.» [32, с. 140]. Також для забезпечення повноцінного розвитку на кожному етапі життя необхідна взаємодія між генераціями, коли: «...the older generation needs the younger one as much as the younger one depends on the older for the strength of their respective egos...» [32, с. 223]. Лише за такої умови стає можлива позитивна соціальна взаємодія, що безпосередньо впливає на ідентичність на кожному етапі її формування.

1.2. Проблема пам'яті та її вплив на ідентичність

Одна з перших досліджених праць про природу пам'яті та її осмислення трактат – Арістотеля «Про пам'ять і спогади». У своїй роботі він розглядає цей феномен як психічний процес, що притаманний істотам і тісно пов'язаний зі сприйняттям плину часу. Мислитель розділяє пам'ять на *mneme* (мимовільне збереження вражень) та *anamnesis* (виключно людська вольова здатність активного пригадування). Саме анамнезис стимулює творчо інтерпретувати досвід, активізуючи уяву та фантазію. Арістотель наголошує на відмінності між пам'яттю як пасивним сховищем інформації та спогадами як активним актом пригадування, що може відбуватися як мимовільно, так і навмисно (людина активізує уяву, щоб через асоціативні зв'язки відтворити потрібний фрагмент спогадів) [11].

Дослідження феномену пам'яті не втрачає своєї популярності протягом десятиліть. Напрям, відомий як «студії пам'яті» (англ. *memory studies*), сформувався у 1980-х роках ХХ століття. Науковці розглядають пам'ять як багатовимірне явище, яке включає чимало аспектів: соціальний, національний, культурний, історичний, колективний та індивідуальний. Серед провідних дослідників варто згадати А. Бергсона, М. Альбвакса, П. Рікера, А. Ассман, Я Ассман, П. Нора. Незважаючи на те що пам'ять традиційно вивчають у межах

соціології, психології та філософії, застосування концепцій пам'яті й літературознавчих студіях відкриває нові перспективи аналізу художніх текстів.

Французький філософ та соціолог Моріс Альбвакс (1877–1945) поклав початок глибоким дослідженням соціального компонента пам'яті, а також ролі колективної пам'яті у формуванні ідентичності. У своїх працях «Соціальні рамки пам'яті» (1925) та «Колективна пам'ять» (1950) автор поглиблює значення соціальних структур, які окреслюють для особистості схеми поведінки, концепції часу та простору, моделі мислення з допомогою яких ми інтерпретуємо та відтворюємо події минулого досвіду. Соціальні рамки створюють горизонт, де відбувається процес пригадування, адже саме в суспільстві людина розпізнає і локалізує свої спогади. Як зазначає у своїй статті Марина Бугеря: «Сюжети індивідуальної пам'яті (прогади) виступають символічними медіаторами, інтерпретація яких залежить від соціальних умов, як зміст лінгвістичної метафори розуміється в текстуальному контексті» [10, с. 50]. Можемо зробити висновок, що пригадування – не нейтральне «відновлення» факту, а інтерпретація з важливим соціальним складником. Спогад набуває значення лише в першому контексті, який визначає що саме варто пам'ятати, а що залишити глибоко в несвідомому.

У своїй фундаментальній праці «Пам'ять, історія, забуття» (2000) Поль Рікер комплексно осмислює взаємозв'язок пам'яті, спогадів, уяви та забуття, акцентуючи увагу на їхньому значенні для формування індивідуальної та колективної ідентичності. Крім того, забуття теж викликає особливий інтерес автора та піддається глибокому осмисленню. Як відомо, людська психіка не здатна зафіксувати кожен пережитий момент та деталі особистого досвіду, що зумовлює селекцію спогадів та неминучість їхнього витіснення. До процесу забуття часто застосовують метафору прірви, що відображає глибину, занурення в невідоме та далеке, тобто темну зону пам'яті. Виникає просторова дистанція, яка уособлює внутрішній розрив із частинами власної ідентичності.

Час виступає критерієм відбору, перевіряючи людську пам'ять на міцність. П. Рікер зауважує: «...forgetting is experienced as an attack on the reliability of memory» [39, с. 413], підкреслюючи вразливість і ненадійність нашої пам'яті. Важливо зазначити, що автор визначає забуття не лише як втрату, але також як ключовий елемент межової ситуації між тим, що ще підвладне свідомості й тим, що вже втрачено: «The problematic of forgetting, formulated on the level of greatest depth, intervenes at the most critical point of this problematic of presence, of absence, and of distance, at the opposite pole from that minor miracle of happy memory which is constituted by the actual recognition of past memory» [39, с. 414]. Забуття є складним процесом, що відбувається на перетині таких категорій, як досвід, пам'ять та час. Спогади не завжди зникають безслідно – вони можуть зберігатися фрагментарно, як тіні пам'яті чи відголоски минулого. Можемо зробити висновок, що Рікер протиставляє забуття «щасливій пам'яті», що постає як рідкісні моменти, коли минулі спогади проявляються людині з ясністю та повнотою. Діалектика пам'яті проявляється в постійному балансі між збереженням і втратою.

П. Рікер виділяє роздвоєння, що проявляється через полярність між двома аспектами глибокого забуття: «forgetting through the erasing of traces» та «backup forgetting» [39, с. 414]. «Забуття через стирання слідів» уособлює повне зникнення інформації, що унеможливорює пригадування – тобто є загрозою та безповоротним руйнуванням спогадів. Другий аспект має протилежне трактування, адже передбачає збереження та можливість відновлення. Передбачається, що такі спогади не актуалізовані, але можуть бути відновленими. Підсумовуючи, зазначимо, що Рікер трактує забуття не як прірву й негативний феномен, а як глибинне сховище несвідомого минулого досвіду, який також бере важливу участь у формуванні ідентичності через пригадування. Хоча термін «забуття-резерв» є дещо суперечливим, дослідник стверджує, що така форма збереження спогадів у «віртуальному» середовищі також є формою забуття, оскільки відсутнє активне використання. У своїй праці Рікер цитує французького філософа Анрі Бергсона: «Little by little it comes into view like a

condensing cloud; from the virtual state it passes into the actual [...] But remains attached to the past by its deepest roots» [39, с. 436]. Пам'ять перебуває в латентному стані, до моменту, коли пригадування поступово виводить спогад із тіні. Саме тому «забуття-резерв» не є повною втратою, адже залишає можливість для відновлення, що підкреслює продуктивну роль цього аспекту в структурі пам'яті. Це не просто відтворення минулого, а процес, що включає елементи інтерпретації, селекції та переосмислення. Отже, пам'ять не лише формує індивідуальний досвід, а й впливає на ідентичність через свідоме та несвідоме пригадування.

Водночас, П. Рікер зазначає про категорію «прощення». Адже й забуття, і прощення окреслюють горизонт його дослідження. Вони різняться за своєю проблематикою. Для першої категорії – це пам'ять та вірність минулому, для другої – провина та примирення з минулим. Точка їхнього перетину і є «горизонтом», що приносить спокій та умиротворення [39]. Це складна етична практика, у якій пам'ять і забуття співіснують у напруженій, але продуктивній взаємодії. Фундаментом асиметрії між цими двома процесами стосовно прощення є «...the polarity between forgetting through effacement and forgetting kept in reserve. It is with the admission of this irreducible equivocalness that the most precious and the most secret mark of forgiveness can come to be registered» [39, с. 503]. Повне прощення стає можливим тоді, коли минуле зберігається у формі пам'яті, яка здатна до трансформації досвіду через рефлексію та усвідомлення. Забуття не заперечує болісний досвід, а створює простір для його переосмислення.

У контексті літератури та специфіки аналізу наративу спостерігаємо тенденцію сучасних досліджень пам'яті до переходу від абстрактного осмислення феномену до його розгляду у зв'язку з конкретною особистістю та її досвідом. Сьогодні інтерес дослідників дедалі більше стосується процесу забування, що відкриває ширші можливості для аналізу: «Феномен пам'яті, що становить основу ментально-когнітивної діяльності людини, розглядається як необхідний чинник, який бере участь у процесах саморефлексії та

самоідентифікації особистості в наративі» [8, с. 78], – як зазначає Яків Бистров. У своїх дослідження Вільям Рендал наголошує, що пам'ять постає як процес вибіркового, емоційно забарвленого і спотвореного відтворення спогадів. Серед характеристик пам'яті він згадує наступні: губчастість (наявність прогалин, які читач заповнює власним досвідом), імпульсивність та нестабільність (емоційні переживання), розмитість і заплутаність (складність ідентифікації походження спогадів), оманливість (суб'єктивність сприйняття, що зумовлює не пряме відтворення, а радше реконструкцію подій), стислість. Зауважимо, що такий підхід дає змогу інтерпретувати пам'ять як динамічний і творчий конструкт, тісно пов'язаний із формуванням ідентичності [11].

Звернемося також до німецької дослідниці Аляйди Ассман, яка визначає спогад як найменш надійне із того, чим володіє людина, підкреслюючи його фрагментарність і нестабільність. На її думку, весь масив пам'яті є лише частково доступним для індивіда, адже значна частина залишається поза межами свідомості, перебуваючи в стані латентного існування, що може бути активоване лише за певних умов [3]. У контексті нашого дослідження це твердження має важливе значення, адже вкотре підкреслює динамічну природу пам'яті, що впливає. Науковиця у своїй праці цитує Ніцше, який: «... прославив силу забування як здатність відгороджуватися від власних ворожих і руйнівних спогадів» [3, с. 72]. Контекст забуття постає не як провал пам'яті, а життєво необхідна стратегія, що дозволяє індивіду зберегти внутрішню цілісність і відсторонитися від травматичного досвіду, який у іншому випадку може стати руйнівним.

Сучасна дослідниця Біргіт Нойманн пропонує розглядати пам'ять крізь призму когнітивно-психологічного підходу, зокрема звертаючи увагу на різні способи репрезентації спогадів та ідентичності в літературознавстві. Пам'ять постає не як об'єктивний факт із минулого, а як динамічний, конструктивний процес, що безпосередньо впливає на формування ідентичності персонажа. Цю тезу розвиває Нойманн, використовуючи поняття «*mimesis of memory*», що передбачає «*ensemble of narrative forms and aesthetic techniques through which*

literary texts stage and reflect the working memory» [Нойманн, с. 334]. Ця концепція також робить акцент на продуктивному, а не репродуктивному характері пам'яті: «Novels do not imitate existing versions of memory, but produce, in the act of discourse, that very past which purport to describe» [36, с. 334]. Це відкриває нову перспективу для аналізу культурних творів – як таких, що не лише зберігають пам'ять, а й трансформують її, надаючи їй нових смислів і форм.

Зауважимо, що Біргіт Нойманн розглядає один із найуживаніших наративних засобів для відтворення процесів пам'яті в художньому тексті – ретроспекцію (або аналепсис, за дефініцією Ж. Женетта). Цей прийом передбачає повернення подій минулого і простір теперішнього, що подаються як спогади автора чи персонажа, відкриваючи внутрішній вимір досвіду. Виклад минулого й теперішнього у творі зазвичай непослідовний, що підкреслює випадковість та фрагментарність процесу пригадування. Водночас, зазначимо, що ця структура формує динамічну систему зв'язків, де кожен спогад проектує зв'язок як із попередніми, так і з майбутніми подіями: «Each event is both marked by all preceding events and evokes expectations about events to come» [36, с. 336]. Таким чином, художній текст не просто зображує минуле через ретроспективні епізоди, а й створює особливий часовий простір, у якому розкриваються механізми пам'яті та формування ідентичності через суб'єктивний досвід персонажа.

1.3. Втрата як чинник формування ідентичності

Втрата є невід'ємною складовою людського досвіду. Упродовж життя, кожного дня, ми стикаємося з втратою в різних формах: буденні, ледь помітні (предмети, плани тощо) та глибоко особисті, екзистенційні (смерть близьких, втрата сенсу життя, стабільності, самоідентичності). Кожна із цих подій різного масштабу впливає на внутрішнє «я» та модифікує нашу ідентичність, оскільки викликає потребу в переосмисленні себе і свого місця у світі. У літературознавстві цей феномен стає предметом особливої уваги: через наратив автори не лише зображають індивідуальний досвід, а й демонструють, як пам'ять та втрата стають поштовхом до трансформацій.

XX століття стало синонімом слова «біль», «травма» та «посттравматичний синдром». Різні науковці одночасно намагалися теоретично обґрунтувати згадані терміни, наприклад, Дж. М. Да Коста пише про посттравматизм у роки громадянської війни в США. Дж. Е. Еріхсе та Г. Оппенгей досліджували зміни в психіці людини, що виникали внаслідок важких травматичних переживань [7]. Постійна увага до цієї теми лише підтверджує актуальність теми в сучасному світі, де кількість травматичних факторів лише збільшується.

Ситуації глибоких життєвих змін вимагають від індивіда пристосування до нових реалій. У незнайомих обставинах людина стикається з екзистенційними викликами, що вимагають переосмислення себе між усталеним і новим [29]. Сучасна дослідниця Кеті Карут, застосовує психоаналітичну інтерпретацію травми Зигмунда Фрейда: «...literature, like psychoanalysis, is interested in the complex relation between knowing and not knowing. And it is, indeed at the specific point at which knowing and not knowing intersect that the language of literature and psychoanalytic theory of traumatic experience precisely meet» [30, с. 3]. Вона зауважує парадоксальну природу явища травми, адже вона не виникає в момент безпосереднього проживання загрозливої ситуації. Травматичний досвід формується внаслідок усвідомлення та осмислення потенційної небезпеки через певний проміжок часу. Крім того, відкладена реакція, багаторазове повернення задля осмислення, повторне переживання, неможливість усвідомлення – характеристики травматичного досвіду, які перераховує дослідниця [30].

Звернемося до дефініції М. В. Войтович: «Горе – це універсальне переживання всіх людей, реакція на втрату значущого об'єкта, частини ідентичності або очікуваного майбутнього, що включає душевний біль, смуток, гнів, безпорадність, почуття провини й розпач» [12, с. 11]. Проживання горя є вагомим аспектом прийняття втрати та пристосування до нових життєвих обставин. Важливо розрізняти горе й депресивний стан, адже горе включає широкий спектр емоцій – від гніву та печалі до радості. Депресія ж характеризується емоційною спустошеністю, що не дає змогу повноцінно

пережити втрату. Е. Ліндемманн наголошує, що горювання – це природний і необхідний процес для подолання болю втрати [12]. Окрім Е. Ліндерманна, горе також досліджували Е. Кюблер-Росс, Вамік Волкан, Колін Паркес, Джордж Поллок та інші.

Зважаючи на обрану тему дослідження, розглянемо детальніше теорію Е. Ліндеммана, яка пов'язана з переживанням горя у відповідь на смерть. Саме цей науковець створив фундамент для подальших дослідників. Протягом «роботи горя» людина звільняється від зв'язку з померлим, адаптується до нового життя і будує нові соціальні зв'язки. Важливо давати волю емоціям та «переболіти» втрату. Е. Ліндерманн описав почуття, які може мати людина у відповідь на горе:

1) Соматичний дистрес, тобто фізичний дискомфорт, який може проявлятися в епізодичних нападах тривалістю 20–60 хвилин. Вони передбачають тиск у горлі, проблеми з диханням, втрату апетиту, слабкість, виснаження, емоційний біль та ін.

2) Нав'язливі спогади про померлого, які проявляються у відчуттях нереальності того, що сталося, ізоляції від оточення, замкненості в спогадах про втрату.

3) Почуття провини, що виникає після смерті близької людини, адже з'являються думки про відповідальність за обставини, можливість запобігти трагедії.

4) Роздратованість та соціальне відсторонення: людина в скорботі часто прагне усамітнення, стає дратівливою, сердитою, примхливою, що веде до ускладнення спілкування з іншими та призводить до формалізації.

5) Порушення повсякденної рутини: людина постійно шукає, чим себе зайняти, або діє автоматично, без будь-якого інтересу. Її дивує, наскільки багато щоденних занять було пов'язано з померлим [12][26].

Таким чином, описані Е. Ліндерманном етапи та симптоми «роботи горя» демонструють не лише глибинну психологічну реакцію на втрату, а й вказують на її трансформаційний потенціал. Можемо стверджувати, що горювання –

процес реконструкції ідентичності, адже людина проходить через емоційний хаос, аби вибудувати нове «я», адаптоване до змінених умов.

Звернімо також увагу на теорію Елізабет Кюблер-Росс. У 1969 році вона запропонувала 5 стадій горювання, які включають: заперечення, гнів, торг, депресію та прийняття. Ці етапи не обов'язково йдуть послідовно, але загалом відображають шлях до усвідомлення втрати:

1) Заперечення передбачає активацію захисної реакції – людина відмовляється прийняти факт втрати. Це допомагає пом'якшити емоційний шок для поступової адаптації до нової реальності. Ідентичність на цьому етапі залишається сталою, «застрягає» в старому житті, де втрата не відбулася.

2) Коли заперечення слабшає, з'являється гнів на обставини, людей, себе й ситуацію. Це стадія емоційного сплеску, обурення через жорстокість долі. Відбувається конфлікт між старим «я» і потребою в новому способі існування.

3) Період торгу характеризується бажанням повернути все «як було», навіть у вигляді уявної домовленості з Богом, життям. Починається внутрішній діалог про зміни.

4) Депресія – стадія глибокого усвідомлення втрати, адже торг не дав результатів, реальність залишається такою як є. Людина стикається з порожнечою, яка утворилась унаслідок втрати. Це критичний етап внутрішніх змін.

5) Прийняття передбачає спокійне та усвідомлене визнання нової реальності. Ідентичність трансформується під впливом горя та втрати. Примирення із ситуацією дає змогу інтегрувати отриманий досвід у нарратив життя, стає його невід'ємною частиною [12][35].

Підсумуємо, що модель горя Е. Кюблер-Росс демонструє глибокий вплив втрати на внутрішні зміни особистості. Кожен етап супроводжується переосмисленням ситуації та свого ставлення до неї. Пережите горе стає не лише болючим досвідом, а й каталізатором для внутрішньої трансформації та зростання.

У романі «Брітт-Марі була тут» (2013) Бакман звертається до теми втрати через життєвий злам. Головна персонажка, Брітт-Марі, щойно втратила не лише подружні стосунки, а й розуміння своєї ідентичності. Розрив із минулим, зрадливим і болючим, веде у світ невизначеності, де жінка має навчитися бути собою.

Фредерік Бакман неодноразово звертається до теми втрати та пам'яті у своїх романах. Серед них – «Моя бабуся просить їй вибачити» (2014). Один із центральних образів – ексцентрична Бабуня, яка відіграє важливу роль у житті своєї онуки Ельзи, вона є її єдиним другом. Щоночі семирічна дівчинка поринає у світ Бабусиних фантазій, де кожен може бути тим, ким захоче. На жаль, смерть Бабуні стає поворотним моментом у життя Ельзи, змушуючи дівчинку пізнати «роботу горя», переосмислюючи дитячі уявлення про світ.

Через залишені листи бабуся ніби продовжує існувати в житті онуки, консервуючи в них пам'ять про себе. Це допомагає дівчинці впоратися зі втратою, але водночас ці листи відкривають складну й болісну правду про минуле життя бабусі, про помилки та вибори. Пам'ять постає як живий процес переосмислення минулого, що прямо впливає на ідентичність Ельзи.

Висновки до розділу 1

У Розділі 1 було сформовано теоретичне підґрунтя для подальшого аналізу роману Фредеріка Бакмана «Чоловік на ім'я Уве», де ми зосередили увагу на ключових темах дослідження – ідентичність, пам'ять та втрата. Ці категорії є невід'ємними частинами існування людини.

Ідентичність як багатовимірна й динамічна структура, формується в тісній взаємодії особистості з власним досвідом, часом та соціальним контекстом. Спираючись на концепції П. Рікера та Е. Еріксона, ідентичність може розглядатися в контексті «сталості» та «змінності», що реалізується через наратив та індивідуальні переживання. Ідентичність формується не ізольовано, а через історію, яку людина розповідає про себе, та завдяки проходженню через життєві кризові етапи, зокрема пов'язані з втратою. Ідентичність – процес постійного переосмислення себе в контексті пережитого досвіду.

Від класичних уявлень Арістотеля до сучасних теорій П. Рікера, А. Ассман, Б. Нойманн, пам'ять постає не як стратичне збереження минулого, а як процес складний, вибірковий, динамічний і глибоко інтерпретативний. Діалектика пам'яті та забуття доводить, що останнє може виступати як захисний механізм або резервуар досвіду, що формує основу для подальшого розвитку ідентичності. Водночас спогади, які зберігаються в латентному стані, можуть бути відновлені через наратив, відкриваючи шлях до рефлексії та внутрішньої трансформації. У художній літературі пам'ять реалізується через ретроспекцію, що дозволяє читачеві глибше осягнути мотивації персонажів, зрозуміти їхні дії, що призвели до тих чи інших наслідків. Отже, пам'ять – це інструмент, через який відбувається формування ідентичності через постійний діалог зі спогадами та минулим досвідом.

Крім того, ми дослідили, що втрата, незалежно від її масштабу, викликає не лише емоційну реакцію, а й запускає глибинні процеси саморефлексії, переосмислення себе, власного місця у світі. Теорії К. Карут, Е. Ліндемманна, Е. Кюблер-Росс демонструють те, що процес горювання має подібні риси в людей, що дає можливість описати виокремити етапи та стадії боротьби зі втратою. Це доводить універсальність та важливість теми втрати та її впливу на ідентичність через подолання емоційного хаосу, переоцінки цінностей та інтеграцію травматичного досвіду в наратив життя.

Таким чином, можемо зробити висновок, що пам'ять і втрата – це не ізольовані психологічні процеси, а глибоко інтегровані елементи структури ідентичності, які знаходять особливо виразне художнє втілення в сучасній літературі. Такий підхід дозволяє розглядати роман Бакмана як текст, що репрезентує не лише індивідуальну історію, а й універсальний досвід проживання втрати, пошуку сенсу та формування ідентичності в нашому складному світі.

РОЗДІЛ 2. ХУДОЖНЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПАМ'ЯТІ ТА ВТРАТИ У

РОМАНИ ФРЕДЕРІКА БАКМАНА «ЧОЛОВІК НА ІМ'Я УВЕ»

2.1. Роль індивідуальної пам'яті у формуванні ідентичності Уве

2.1.1. Динаміка образу Уве

Протагоністом роману є літній чоловік, 59-річний Уве, який, на перший погляд, постає перед читачем суворим, буркотливим, непривітним і педантичним. Коли Уве було 7 років, він втратив матір, у хлопця залишився лише тато: «Отож Уве з батьком ніколи багато не розмовляли, але їм подобалась компанія одне одного. Вони мовчки сиділи по обидва боки кухонного столу, і кожен чимось собі займався» [6, с. 50]. Саме він навчив Уве ремонтувати автомобілі, жити чесно та чинити по совісті, робити свою справу віддано. Втративши батька, хлопець успадкував заїжджений «Сааб», старий будинок, подряпаний наручний годинник і стійку віру в те, що надзвичайно важливо робити правильні речі. Уве зайняв батькове місце, працював старанно й ніколи не хворів. Колеги вважали його потайним і дивакуватим, адже той не вживав алкоголь із ними, не цікавився жінками, але вони поважали його за відданість справі та готовність допомогти в будь-який момент.

Важливим аспектом ідентичності Уве є принциповість та чесність. Яскравим прикладом цього є ситуація, пов'язана з крадіжкою грошей на роботі. Уве був свідком інциденту та бачив, хто насправді вчинив злочин, але він «не з тих, хто пліткує про те, що роблять інші» [6, с. 88]. Така непохитна віра у власні ідеали коштувала Уве посади, якій батько присвятив усе своє життя. Хлопець вчинив по своїй совісті, адже саме так його вчили робити, щоб залишатися людиною: «Та принаймні він не перетворився на пліткаря. Уве сподівався, що цей факт змусить батька бути поблажливішим, коли вони знову зустрінуться, і той менше сердитиметься, що Уве втратив роботу» [6, с. 89]. Можемо припустити, що це і є причина, чому для Уве було важче зрозуміти людей навколо, ніж звичайні будинки. Адже вони чесні та передбачувані: ви отримаєте те, що вклали, без підступу та прихованих мотивів. Він розуміє, що належний догляд за радіаторами гарантує обігрів, а змащена кухонна стільниця прослужить

ще багато років: «Він відчував, що полюбив будинки. Може, тому, що вони були зрозумілі [...] Вони не протікали, якщо їх робили водонепроникними, не розвалювалися, якщо їх будували правильно. Будинки були чесні: вони давали тобі те, на що ти заслужив» [6, с. 103]. Люди, на відміну від цих речей, непередбачувані та не можуть гарантувати дотримання правил та структури, як це робить головний герой.

Принциповість Уве визначає як специфічну чоловічу рису, адже вважає, що жінки не знають що таке принципи. Це стає причиною багатьох конфліктів роману, у яких він і виявляє себе буркотливим і сварливим чоловіком. Уве вважає, що принципи роблять людей кращими, створюючи порядок у всьому. Наприклад, у другому розділі автор описує обхід свого кварталу, який Уве ніколи не пропускав. Він перевіряє гостьову стоянку, де автомобіля можна залишати лише на двадцять чотири години, і переписує номерні знаки у свій блокнот, щоб виявити, чи припарковані якісь машини неправильно, хоча його насправді це не хвилює. Уве найбільш цінує дотримання правил, якими б необов'язковими чи безглуздими вони б не були: «Звісно, Уве було начхати на те, чиї машини були припарковані на гостьовій автостоянці. Але це було питання принципу. Якщо на знаку написано «двадцять чотири години», значить, саме стільки тобі дозволено тут лишатися» [6, с. 15]. Уве у такий спосіб реалізує свою потребу контролювати своє життя і світ навколо, чого він особливо прагне після смерті дружини Соні.

Ще одна риса, яка яскраво характеризує головного персонажа – це відданість. Те, що він обрав одного разу, залишається для Уве незмінним назавжди. Це стосується і принципів, і марки автомобіля, і способу життя, і дружини. Можемо припустити, що саме тому йому так складно відпускати та трансформуватися, адже він буквально присвячує себе людям і речам: «Він відчував, що не можна жити так, наче все навколо взаємозамінне. Ніби відданість уже нічого не варта» [6, с. 95]. Уве створює для себе системи, завдяки яким він відчуває себе в безпеці. Зміни, що суперечать цим переконанням, спричиняють у чоловіка внутрішній конфлікт, який він прагне уникнути завдяки рутині. Він дотримується розпорядку дня, у якому немає місця помилкам чи сюрпризам:

«Щоранку, уже майже чотири десятиліття, упродовж яких вони жили в цьому будинку, Уве вмикав свій кавовий перколяр, завжди, у будь-який день, насипаючи однакову кількість кави, а потім вони з дружиною випивали по чашці» [6, с. 13], – у такий спосіб будуючи безпечний простір для існування.

2.1.2. Формування особистості Уве через спогади

Непростий характер протагоніста свого роману Бакман розкриває з допомогою нелінійної оповіді. Структура роману «Чоловік на ім'я Уве» характеризується переплетенням ретроспективних епізодів та подій сьогодення. Такий прийом дає змогу читачеві ближче познайомитися з персонажем, зрозуміти мотивацію його дій та розкрити особистість крізь її досвід. На початку роману, Уве постає перед нами як сварливий самотній чоловік «з тим особливим виглядом, який мають чоловіки середнього віку, впевнені, що нікчемний світ за дверима їх неодмінно розчарує» [6, с. 14]. Однак, коли сьогодення змінюється минулим, перед нами з'являється хлопчик, який має нелегке життя, але з гідністю приймає його та живе по совісті, як вчив його батько. У такий спосіб Бакман дає нам змогу краще зрозуміти, чому Уве став саме таким, про його родину, роботу, сутічки з бюрократами та перше кохання, глибокі почуття і втрати. Крізь спогади розкривається процес формування ідентичності Уве. Ретроспекція є важливим аспектом творення сюжету роману. Встановлюючи причинно-наслідкові зв'язки, читач має змогу зрозуміти та проаналізувати вчинки персонажів у теперішньому часі. Багатогранність почуттів та станів розкривається саме в ретроспективі, що забезпечує об'єктивне бачення та відстороненість автора через можливість поглянути на ситуацію глобально.

Наприклад, розглянемо ситуацію з «білими сорочками», які супроводжували Уве з юності й до останніх днів життя. Взаємодія з бюрократичною системою країни стала одним із ключових чинників, що суттєво вплинули на персонажа та сформували його ставлення до життя. Перше зіткнення Уве з «костюмами», як він їх називає, сталося тоді, коли головний герой вирішив відновити батьків старий будинок. Як виявилось, рада мала намір змусити Уве продати земельну ділянку, щоб знести споруду, адже: «Середній

клас переїжджав у нові житлові комплекси з прямими стінами й ретельно підстриженими газонами, і скоро Уве зрозумів, що його батьківська хата опинилась на шляху прогресу» [6, с. 99]. Уве усвідомлював, що тримається не за ділянку, а за спогади, що пов'язували його із цим місцем і не мав бажання з ним прощатися, адже то було все, що залишилося від його сім'ї. Під час пожежі чоловіки в білих сорочках не можуть дозволити йому гасити вогонь у власному будинку, але й пожежна бригада теж не може почати гасіння до отримання відповідного дозволу від влади. Виявилось, що будинок Уве стояв на муніципальній межі, а тому вони слідуєть наказам із центру управління: «Треба було оформити дозвіл і поставити печатки на папірцях. – Правила є правила, – монотонно пояснював чоловік у білій сорочці» [6, с. 108]. Ці чоловіки залишаються безіменними, але всі вони символізують байдужість бюрократичної системи до звичайної людини.

Уве ще не раз буде зустрічатися із чоловіками в білих сорочках і вони це більше загострюватимуть його неприязнь до системи. Ми бачимо негативну реакцію головного героя на байдужість системи після автокатастрофи, коли його дружина Соня більше не могла ходити, а дитина померла. Уве був сповнений гніву і, намагаючись втамувати біль, робив усе, щоб домогтися справедливості: «Але ніхто не брав відповідальності на себе. Усім було байдуже. У своїх відповідях вони посилалися на закони або інші органи влади. Виправдовувалися. Коли рада відмовилася збудувати пандус на сходах школи, де працювала Соня, Уве писав листи і скарги впродовж місяців. Він писав листи в газети. Він намагався судитися з ними. Він буквально затопив їх тією незбагненною мстивістю обкраденого батька» [6, с. 218]. Тобто чергування минулого й теперішнього в романі дає змогу не лише побачити внутрішні зміни героя, а й створює глибокий емоційний ефект на читача. Поступово ми розуміємо, чому Уве став таким, яким він є в теперішньому часі. Усе це результат довгого життєвого шляху та випробувань, які змінювали цього чоловіка: «Він майже забув це відчуття. Це приниження. Безсилля. Усвідомлення того, що чоловіків у білих сорочках неможливо перемогти» [Бакман с. 199]. Автор вибудовує

ідентичність Уве через ключові події, формуючи ставлення читача до персонажа. Через ретроспекцію ситуація набуває багатогранності, оскільки переміщення в часі дають можливість глибше зрозуміти героя і світ, що мав вплив на нього.

Проте, варто згадати епізод, коли Уве рятує чоловіка в костюмі від нещасного випадку: «– Та заради ж Бога, – кипить від злості Уве, стрибаючи зрештою вниз на колію. – АНУ, ТРИМАЙТЕ, ЧИ ЩО! – кричить він до одного з рюкзаком на платформі» [6, с. 157]. Костюми та білі сорочки представляють схожі ідеї, адже є частиною бюрократичної системи, проти якої Уве веде боротьбу. Проте, чоловік усе ж залишається людиною, яка здатна на емпатію та підтримку. За його грубою поведінкою ховається особистість, сповнена любові та сильного почуття обов'язку. Він виявляє сильну інтенцію допомогти Руне та Аніті у їхньому протистоянні проти бюрократичної машини, адже у світі має панувати справедливість. Ця ситуація є кульмінаційною в боротьбі Уве з системою, адже він, із підтримкою друзів, нарешті перемагає, мобілізувавши всі свої сили та ресурси: «А потім вони просто стоять. Аніта, і Парване, і та журналістка, і Патрик, й Уве, і Джиммі, й Андерс, і чоловік у білій сорочці з трьома санітарами – у такій тиші, яка зазвичай западає лише на кілька секунд перед тим, як гравці в покер, які поставили на карту все, викладають карти на стіл» [6, с. 318]. Тобто ми можемо спостерігати процес становлення та трансформації ідентичності Уве крізь роки завдяки композиційному прийому – чергуванню минулого і теперішнього. Без ретроспективних епізодів читач не зміг би так глибоко трактувати поведінку Уве та його реакції на ті чи інші події.

2.1.3. Пам'ять про дружину

Отже, ми вже з'ясували, що використання ретроспекції дає змогу розкрити мотивацію Уве та моделі його поведінки через спогади. Цей прийом також відіграє важливу роль у формуванні образу Соні – дружини Уве – та демонструє його ставлення до неї, а ще допомагає краще зрозуміти події, які відбуваються в житті героя в теперішньому часі.

При першому знайомстві з Уве ми спостерігаємо за тим, як пам'ять та скорбота руйнують персонажа зсередини. Він не може прийняти втрату, хоче

зберегти все в тому стані, як було за життя дружини. Чоловік не прибирає речі Соні в будинку, щотижня купує квіти на могилу, думає про її реакції на різні ситуації, намагаючись у такий спосіб зберегти пам'ять про дружину: «Тільки тепер Уве помічає, що порозвішував фотографії з нею так, що вони супроводжують його по всьому будинку, куди б він не йшов» [6, с. 232]. Можемо стверджувати, що в цей момент життя пам'ять стала для Уве емоційним тягарем, який ізолює його від можливості жити в моменті та заважає рухатися далі.

Однак, можемо поглянути на цю ситуацію з іншої сторони, адже згодом пам'ять про Соню стає каталізатором позитивних змін у житті свого чоловіка. Уве починає інтерпретувати спогади більш конструктивно – вони стають моральним орієнтиром для прийняття різних рішень, унаслідок яких Уве буквально стає щасливішою людиною. Наприклад, розглянемо епізод, коли Мірсад та Адріан вирішили попросити прихисток у будинку Уве. Мірсад розповів батькові про свою орієнтацію і той вигнав сина з дому. Як нам уже відомо, Уве не можна назвати емпатом, але, трохи побурчавши, літній чоловік усе ж дозволяє юнакові залишитися в його будинку на певний час: «Отож, це мав бути день, коли Уве нарешті помер. Натомість, день перейшов у вечір і ніч перед ранком, коли він прокинувся не тільки з котом, але й зі збоченцем, який жив у його блоковому будинку. Соні це б точно сподобалося» [6, с. 295]. Ми бачимо, що чоловік оцінює свої дії крізь призму покійної дружини, використовуючи пам'ять про неї як орієнтир для власних дій та рішень.

Інший приклад, що підтверджує вищесказане стосується чорного kota, який з'являється в житті Уве так само неочікувано, але вчасно, як і всі інші персонажі. Спочатку Уве не розповідає дружині про kota: «Він боїться, що вона тільки розсердиться на нього за те, що він прогнав того» [6, с. 37]. Здається, що пам'ять про Соню – найкраще, що є в Уве, адже, як згадувалося в романі, дружина вчить його бачити світ кольоровим, а не тільки чорним та білим. Коли ж сталося так, що кіт майже замерз у сніговому заметі, Уве знову дивує читача, проявляючи співчуття, хоча й не показує цього іншим. Лише всезнаючий наратор повідомляє нам, що чоловікові полегшало від новини, що кіт живий, але Уве має

виправдання: «Не те щоб він дуже переживав за цього kota. Просто Соня була б щаслива. Та й усе» [6, с. 176]. Можемо зробити висновок, що пам'ять Уве про дружину набуває різних конотацій, які впливають на ставлення чоловіка до життя. Він має зробити вибір самостійно: спогади про його кохану надихатимуть його жити далі чи ця туга стане причиною відмовитися від боротьби та призведе до самогубства. Як нам відомо, Уве обрав перший варіант і решту своїх днів прожив щасливо.

2.1.4. Минуле як опора ідентичності

У випадку Уве, відмова відпустити минуле відображає боротьбу за збереження любові, що показує його як самотнього та нещасного чоловіка, адже він утратив усіх рідних: матір, батька, дитину та дружину. Чоловік мав не друзів через певні конфлікти інтересів та став дуже самотнім без Соні. На початку роману, Уве протистоїть змінам, оскільки вони загрожують не лише його внутрішній парадигмі, а й цінностям, що визначають його ідентичність. Прив'язаність до спогадів відображає бажання залишатися у своїй зоні комфорту та є формою опору до трансформацій. Крім того, для Уве збереження минулого – це опора для звичного укладу життя. Ми вже зазначали вище, що чоловік не лише намагається зберегти свою щоденну рутину, а й дотримується принципів, за якими будував усе своє життя: «Ось за чим Уве сумує найбільше. Щоб усе було як завжди. Люди мають виконувати якусь функцію, вважає він. А він завжди був функціональним, і ніхто в нього це не відбере» [6, с. 276]. Таким чином, його впертість – це небажання трансформуватися і помилкова віра в те, що відмова від цих звичок означала б втрату власної ідентичності в умовах швидкоплинного світу.

Крім того, варто зазначити, що Уве символізує людину минулої епохи. Він сповідує принципи чесності, відданості та відповідальності. Як зазначає автор: «Уве виплатив свою іпотеку. Виконав свій обов'язок. Ходив на роботу. Жодного дня не був на лікарняному. Підставляв плечі під свою частку тягаря. Брав на себе відповідальність» [6, с. 19]. Цей чоловік працював усе своє життя, був переконаний, що дисципліна та стабільність – це основи, а сучасний світ, який

пропонує зміни, гнучкість, технологічний прогрес і нові правила, здається йому чужим. Конфлікт можемо трактувати як зіткнення традиційного та модерного, адже відбувається руйнація сталих структур і ролей, що змушує людей трансформувати та переосмислювати свою ідентичність.

Щоби проілюструвати вищесказане, розглянемо принципову прихильність Уве до однієї марки автомобіля. Чоловік є відданим прихильником «Сааба» і змінював лише моделі авто цієї марки. Коли ж Уве дізнався, що «Дженерал Моторз» викупили останні шведські акції компанії «Сааб», то: «Уве запрягся, що ноги його не буде в американському автомобілі, хіба що ногу разом із рештою тіла спершу покладуть у домовину, хай так і знають...» [6, с. 276]. Він вирішив, що гарних машин відтепер не виробляють і не мав наміру змінювати свій «Сааб» на щось інше. З цієї ж причини стався конфлікт між Уве та його приятелем Руне, коли останній змінив «Вольво» на «БМВ», що дуже розлютило Уве. Він стверджував, що більшість людей нічого не розуміє і вже нічого не знає про вірність. Отже, така принципова прихильність навіть до марки авто є не просто впертістю, а вірністю принципам, відмовою від культури споживання.

Таким чином можемо стверджувати, що боротьба Уве за збереження спогадів про минуле є не тільки виявом консерватизму, а й глибоким екзистенційним і культурним конфліктом. Його опозиція відображає бажання захистити особисту ідентичність у світі, що швидко змінюється, а також складність у пошуку компромісу між традиційними цінностями й новими соціальними нормами. Однак варто зазначити, що минуле не лише обмежує Уве, але також є опорою для адаптації та стимулом змінюватися задля себе та інших.

2.1.5. Міжпоколіннєва взаємодія

Бакман моделює ідентичність Уве як представника старшого покоління, що демонструє конфлікт та водночас можливість взаєморозуміння різних поколінь. Як зазначалося раніше, чоловік є втіленням традиційної та консервативної моделі культурної ідентичності. Його основні цінності – наполегливість, працьовитість, чесність, відповідальність і педантичність. Він чинить опір технічному прогресу, відстоює традиції та рутину, що проявляється

в презирливому ставленні до дебетових карт чи ситуації в магазині з технікою, коли чоловік вибирав iPad: «Уве кидає на коробку скептичний погляд, наче це дуже підозріла коробка, яка їздить на скутері, носить спортивні штани й щойно назвала Уве «друзе мій» перед тим, як упарити йому годинник» [6, с. 9]. Саме це створює яскравий контраст між Уве, як літньої людини в сучасному суспільстві та молодшими персонажами, адже вважає їх безвідповідальними й позбавленими принципів, які він дуже цінує.

У романі молоде покоління репрезентує відкритість до культурного розмаїття та технічного прогресу, гнучкість, емпатійність, взаємопідтримку. Незважаючи на опір на початку твору, стосунки Уве з іншими персонажами, такими як Парване та її родина, Джиммі, Адріан, Мірсад, ілюструють міст між поколіннями. Наприклад, розглянемо детальніше Парване, 30-річну іранку, яка представляє мінливий культурний ландшафт Швеції. Вона іммігрує зі своїм чоловіком Патріком і двома дітьми, оселяючись поряд із будинком Уве. Читач одразу помічає особливий зв'язок між жінкою та буркотливим чоловіком, який раптово опиняється в епіцентрі різних проблем цієї родини. Парване певною мірою нагадує Соню Уве. З появою цієї жінки та її родини в житті Уве, усе докорінно змінилося, адже завдяки взаємодії з Парване та іншими персонажами чоловік поступово відкривається, формуючи зв'язки між поколіннями. Жінка бачить, що за суворою та неприязною поведінкою ховається добра, але травмована людина. Парване дає можливість Уве відчувати себе потрібним та значимим для когось. Він вчить її керувати авто, допомагає відвезти Патріка до лікарні, доглядає за врятованим котом та багато іншого. Найголовніше – Уве стає дідусем для маленьких дівчат. Автор описує його як людину чорного та білого, але трирічна Насанін бачить чоловіка по-іншому: «Все інше на папері намальовано чорним, але фігура посередині – це справжній вибух кольорів. Буяння жовтого, червоного, синього, зеленого, оранжевого і фіолетового» [6, с. 227]. Можемо зробити висновок, відмінності поколінь у культурній ідентичності можуть не лише породжувати конфлікт, але й відкривати можливості для зростання та порозуміння. Шлях Уве від повної ізоляції до моменту, коли він

став частиною спільноти, доводить наявність потенціалу для подолання цієї прірви через емпатію та спільний досвід.

Не менш показовим є епізод, коли Уве дізнається, що 20-річний Мірсад – гей. Ми бачимо, що чоловік називає хлопця «голубим» чи «збоченцем», притримуючись традиційних цінностей, але водночас Уве дозволяє Мірсаду пожити в нього певний час, коли батько юнака виганяє його з дому через сексуальну орієнтацію. Згодом, чоловік навіть приймає рішення поговорити з Амелем, батьком Мірсада, але читач не чує їхнього діалогу – лише висновок: «Важко визнавати, що помиляєшся. Особливо, якщо помиляєшся протягом дуже тривалого часу» [6, с. 324]. Крок за кроком, Уве відкривається для людей, які поряд із ним і натомість отримує відчуття мети та причетності. Завдяки цій взаємодії, він розуміє, що хоч спогади про Соню дійсно безцінні, вони не повинні заважати його жити сьогоднішнім. Вони можуть стати мотивацією та дороговказом. Стаючи частиною спільноти, Уве знаходить спосіб вшанувати пам'ять про Соню, будуючи своє життя далі та наповнюючи його любов'ю до інших. Така трансформація підкреслює важливість особистої пам'яті для індивіда та можливість її переосмислення, відкриваючи перед читачем складного персонажа.

2.2 Втрата як рушій трансформації особистості

2.2.1 Ранні утрати: смерть батьків

Як було з'ясовано раніше, Уве постає перед нами як багатогранний персонаж. Його образ формується крізь складну взаємодію минулих травм, теперішніх перипетій та думок про майбутнє. Через ретроспективні епізоди Бакман майстерно розкриває пласти особистості Уве, які мали важливий вплив на те, ким він є зараз.

У житті головного героя було кілька болючих втрат, які стали ключовими у формуванні ідентичності та його ставлення до життя. Спочатку померла мати Уве. Втрата близької людини в такому ранньому періоді життя є надзвичайно травматичним досвідом, що може мати сильний вплив на подальший емоційний

розвиток дитини. Мати є центральною фігурою безпеки для дитини, її смерть може порушити базове відчуття стабільності та довіри до світу. Уве спостерігав також за реакцією тата: «І батько став ще мовчазнішим. Наче вона забрала із собою ті кілька слів, які були в його розпорядження» [6, с. 50]. Отож, ми знаємо, що стосунки батька й сина не були дуже близькими, адже Уве зазначає, що вони з батьком ніколи багато не розмовляли, мовчки сиділи й кожен займався своїми справами. Можемо припустити, що вони також не говорили про цю травматичну подію, але стримування емоцій чи уникання обговорення втрати негативно впливає на процес проживання горя і прийняття ситуації.

У шістнадцять років Уве пережив другу глибоку втрату — смерть батька. Його збив вагон, що рухався на повній швидкості. Це стало переломним моментом у становленні хлопця: «Він ніколи не міг пояснити, що з ним сталося в той день. Але він перестав бути щасливим. Він не був щасливим ще кілька років потому» [6, с. 56]. Втрата єдиної близької дорослої людини виявилася надто складною: Уве ще більше замикається в собі, прагнучи знайти внутрішню опору в самотності. Як зазначено в романі: «Дивна річ – залишитися сиротою в шістнадцять. Утратити сім'ю задовго до того, як настане час створювати власну, яка б могла її замінити. Це дуже особливий вид самотності» [6, с. 83]. Емоційний біль ускладнюється відсутністю можливості прожити горе — хлопець змушений працювати, аби забезпечити власне виживання.

Він перейняв від батька найкращі якості – працьовитість, чесність і відданість, зберігаючи таким чином пам'ять про нього: «Але в роботі він був точною копією батька, і ніколи не давав жодного приводу поскаржитися на нього. Коли хтось просив Уве про допомогу, він допомагав, коли хтось просив відпрацювати за нього зміну, Уве відпрацьовував, не ремствуєючи. Час минав, і скоро виявилось, що майже кожному він зробив послугу, а то й не одну» [6, с. 85]. Дисципліна та сумлінність, сформовані на тлі втрати, стали для хлопця не лише способом контролювати свої емоції, а і єдиним способом вираження себе в суспільстві. Через бездоганне виконання обов'язків та самовідданість справі, Уве не дає змогу слабкості, горю та хаосу проникнути в його життя. Водночас така

тактика, хоч і допомагає підтримувати зовнішню стійкість, вона також призводить до поступової атрофії емоцій. Він стає людиною «чорного й білого».

2.2.2 Втрата професійної ролі

Як ми зазначали раніше, втрачати можна не лише близьких людей. Уве довелося також втратити роботу, яка тривалий час була для нього не лише джерелом доходу, а можливістю продовжити справу батька, стати на крок ближче до того образу людини, який хлопець поважав. Для Уве праця – це вияв цінностей, які він успадкував від батька: чесність, сумлінність, дисципліна та відповідальність: «Я не з тих, хто пліткує про те, що роблять інші» [6, с. 88]. Його колега Том звинуватив вісімнадцятирічного Уве в крадіжці, яку ж вчинив сам. Принциповість та небажання пліткувати призвели до втрати роботи, яка була такою важливою для Уве – він не хотів підвести батька, сподівався, що той факт, що він вчинив по совісті, змусить батька бути поблажливим до сина при зустрічі після смерті.

Вдруге Уве втратив роботу вже в літньому віці: «– Як ви дивитеся на те, щоб трохи збавити темп? – спитали Уве вчора на роботі. Розводились про «відсутність перспектив для працевлаштування», через що вони вирішили «відправити на пенсію старше покоління». Третину століття на одному робочому місці, й ось як вони звертаються до Уве» [6, с. 20]. Він почувається непотрібним, забутим та «списаним із рахунків», що підсилює його відчуття самотності та безглуздості існування. Можемо припустити, що саме ця подія стає каталізатором ізоляції чоловіка. Адже робота – це спосіб бути корисним суспільству, дотримуватися рутини і тримати в рівновазі внутрішній світ. Втративши стабільність, Уве не знаходить більше причин для існування та вирішує покінчити із життям самогубством.

Отже, вихід на пенсію для чоловіка – це не просто завершення професійної діяльності, а втрата сенсу, частини себе, того, що визначало його роль у світі. Він залишається сам на сам зі своїми втратами та спогадами й не може з ними впоратися самотійно.

2.2.3 Травма втрати дитини

Повернемося на кілька десятків років назад у хронології твору та згадаємо ситуацію, яка призвела до багатьох сумних подій у життя молодих Соні та Уве. Автобусний тур до Іспанії став катастрофою для пари, адже стався нещасний випадок – аварія: «Жахливий хрускіт, коли ззаду в автомобіль врізались машини. І всі оті крики. Він їх ніколи не забуде» [6, с. 214]. Його дружина була вагітна, але втратила дитину через серйозну автокатастрофу. Крім того, Соня не могла ходити, її ноги були паралізовані через травму спини, але нам усім потрібно вчитися оптимізму в цієї жінки: «Ми можемо займатися або життям, або смертю, Уве. Ми маємо рухатися далі» [6, с. 216]. Так як Бакман детально описує переживання Уве після катастрофи, можемо стверджувати, що чоловік пройшов крізь 5 стадій горювання, описаних Елізабет Кюблер-Росс:

1) Заперечення передбачає активацію захисної реакції – Уве відмовляється прийняти той факт Соня може більше не прокинутися, він тиждень не відходив від її ліжка в лікарні: ««— Вона не мертва! – ревів на весь коридор Уве. – Перестаньте ставитися до неї, як до мертвої!» Більше ніхто в лікарні не наважувався робити таку помилку» [6, с. 215].

2) Далі з'являється гнів на обставини, людей, себе й ситуацію. Уве не може пробачити собі, що саме в момент автокатастрофи він відійшов у вбиральню і був не поруч, не зміг захистити Соню. Упродовж наступних місяців він зустрічається з незліченною кількістю урядовців, щоб якимось допомогти Соні. Це стадія емоційного сплеску, обурення через жорстокість долі. Відбувається сильний конфлікт між старим життям і потребою в новому способі існування з урахуванням усіх обставин.

3) Період торгу відображає час, коли Уве хоче повернути все «як було раніше». Він перебудував увесь будинок, підлаштував меблі так що Соня могла безперешкодно користуватися всім навіть на кріслі колісному: «Вона сміялась, і сміялась, і сміялась, аж поки голосні звуки не покотилися по стінах і по підлозі, ніби хотіли стерти на порошок закони часу і простору. І тоді Уве відчув, як його груди неначе повільно звільняються від уламків будинку, розваленого землетрусом. І в його серці з'являється простір, щоб знову битися» [6, с. 217].

4) Депресія – глибоке усвідомлення втрати, реальність залишається такою як є. Уве дуже болісно реагує на все, що відбувається у їхньому житті, хотів знищити все й кожного, хто був хоч якось причетний до того, що сталося: «Тим часом Уве був настільки сповнений гніву, що Соня іноді просила його виходити надвір, щоб він не трошив меблі. Їй було боляче до глибини душі дивитися на його плечі, які згиналися від бажання нищити» [6, с. 218]. Ніхто не міг зарадити їхньому горю, ніхто не брав відповідальність за себе, усі байдуже розводили руками: «Коли рада відмовилася збудувати пандус на сходах школи, де працювала Соня, Уве писав листи і скарги впродовж місяців. Він писав листи в газети. Він намагався судитися з ними. Він буквально затопив їх тією незбагненною мстивістю обкраденого батька» [6, с. 218]. Уве стикнувся з порожнечою, яка утворилася унаслідок втрати дитини та інвалідності Соні. Це критичний етап внутрішніх змін.

5) Наступний етап – прийняття, що передбачає спокійне та усвідомлене визнання нової реальності. Соня переконала Уве, що потрібно жити далі, що за його листами немає життя. Наступного дня чоловік поїхав до школи в якій працювала дружина та власноруч побудував пандус для неї: «Уве боровся за неї. Бо це було єдине в цілому світі, що мало для нього сенс» [6, с. 220]. Ідентичність зазнає змін під впливом горя та втрати. Примирення із ситуацією та бажання жити далі дає змогу інтегрувати отриманий досвід та не опускає руки.

Важливо дати собі час, щоби прожити емоції та справитися з болем, який приносить втрата в наше життя. Приклад Уве дає нам можливість зрозуміти, що як би складно не було, ми маємо боротися заради майбутнього.

2.2.4 Смерть Соні як екзистенційний злам

Проте найбільшим ударом для нього стала подія, до якої Уве виявився зовсім не готовим – смерть Соні. Це поворотний момент у житті чоловіка, що суттєво впливає на його ідентичність. Соня була не просто коханою Уве – вона була його всесвітом, дорогоюказом та кольором у монохромному світі: «Потім одного ранку сів у потяг і вперше побачив її. Тоді ж він і засміявся вперше після батькової смерті. І життя вже не було таким, як раніше» [6, с. 57]. Вона була всіма

кольорами його життя. Її смерть породжує глибоку внутрішню кризу, яка згодом призводить до небажання жити. Уве ще більше ізолювався від інших, що корелює з теорією Е. Ліндермана про переживання горя і відповідає стадії «роздратованість та соціальне відсторонення». Адже в скорботі людина часто прагне усамітнитися: «Уве не міг точно сказати, коли він став таким тихим. Він і завжди був неговірким, але це було щось зовсім інше. [...] Наче не хотів, щоб інші люди з ним розмовляли, наче боявся, що їхнє базікання заглушить пам'ять про її голос» [6, с. 273]. Це мовчання є актом опору забуттю, спробою зберегти інтимність спогаду, адже це все, що залишилося в нього після смерті Соні. Відсторонення стає його способом горювання, інструментом збереження пам'яті й любові.

Уве рефлексує над питанням смерті, цінністю свого життя: «Смерть – незбагненна річ. Люди проживають ціле життя, ніби її не існує, але часто вона виступає одним із найсильніших стимулів, щоб жити. [...] Ми боїмося її, але більшість із нас дужче боїться того, що вона може забрати не нас, а когось іншого» [6, с. 339]. Найстрашніше для нього – залишитися самотнім. Саме тому Бакман так яскраво описує тугу Уве, читач фізично відчуває біль чоловіка, співчуває йому та буквально розділяє біль втрати. Адже Уве сумує так що, йому несила втриматися у власному тілі і єдиний вихід, який він бачить – приєднатися до Соні та бути з нею разом завжди в потойбічному світі.

2.2.5 Соціальні зв'язки як ресурс відновлення

«Усе, чого він хоче, – це померти. Чому ці божевільні не дадуть йому спокою» [6, с. 78], – мова йде про нових сусідів Уве. Це молода родина з двома дітьми, яка переїздить до їхнього котеджного містечка. Вагітна Парване, її чоловік Патрик та їхні діти стають рятівним колом для Уве. Спочатку він чинить опір будь-яким проявам уваги: не хоче приймати їжу від них, постійно бурчить, лається та хоче швидше покінчити з усім цим. Згодом у поведінці Уве починається позитивна динаміка: «Дні й тижні зливалися в один потік і пропливали в такій німій тиші, що навряд він міг би описати, що саме робив. Поки Парване з тим Патриком не в'їхали задом у його поштову скриньку, Уве,

здається, і словом не перемовився із жодною людською істотою, відколи померла Соня» [6, с. 273]. Крок за кроком він стає ближче до своїх сусідів, адже допомагає їм із деякими справами, стає залученим у різні перипетії, пов'язані з котом. Його коло спілкування поступово розширюється: Джиммі, Мірсад, його батько Амель, Андерс, знову налагоджує спілкування з давніми друзями – Анітою та Руне. Незначні, з першого погляду, дії витягують Уве з тотальної ізоляції. Він взаємодіє з людьми, хоча хоче здаватися непривітним, буркотливим та неприємним, хоча не є таки насправді.

Парване, жінка іранського походження, виявляється тією людиною, яка не тільки не боїться грубості Уве, а й може відповісти його з гідністю та теплотою: «– Що значить «з Уве»? Куди це ви збираєтесь іти? – він із жахом бачить, що Вагітна Іноземка зовсім не вловлює той рівень тривоги, що лунає в його голосі. – Вам треба посидіти тут і приглядіти за ними, – коротко заявляє вона і зникає в коридорі, перш ніж Уве встигає ще щось заперечити. Уве застигає на місці, дивлячись їй услід» [6, с. 134]. Ця «Маленька вагітна іноземка» не зважає на поведінку чоловіка, вона ніби бачить його справжнім, лагідним та турботливим і приймає таким, підігруючи йому. Її наполегливість, щирість та доброта ламають внутрішній спротив Уве. Через їхню взаємодію чоловік повертається до життя, Парване відіграла дуже важливу роль у тому, що йому таки вдалося пережити втрату й рухатися далі.

Навіть повністю цього не усвідомлюючи, Уве бере на себе ролі, яких раніше уникав та боявся: друга, наставника, порадника, навіть у певному сенсі батька та дідуся. Замість того, щоб зосереджуватися лише на власному болі, він діє в інтересах інших і ось до чого це призводить: «– Я знаю, що ти сердишся, коли я лаюся з людьми. Але так воно виходить. Тобі доведеться трохи довше почекати на мене. У мене немає часу померти просто зараз» [6, с. 311]. Уве подумки розмовляє з дружиною і вперше за довгий час він не думає про самогубство, а обирає жити, бути корисним, боротися. Таким чином, емоційна взаємодія з новими людьми розриває цикл саморуйнування ідентичності персонажа. Він більше не прагне смерті, з'являється відчуття приналежності.

Цей процес повернення до повноцінного життя і є ключовим етапом переосмислення втрати: Уве пам'ятає про Соню, але вчиться трансформувати свої почуття в позитивне, а не руйнівне.

Цей злам у світосприйнятті Уве свідчить про терапевтичну силу стосунків. Людина, яка пережила тяжку втрату, іноді потребує не підтримки, а простого співіснування з тими, хто поруч. Бути корисним, потрібним – дуже важливо для людини, яка проходить горювання. Парване та інші мешканці містечка не дали змоги залишитися Уве з горем наодинці, навіть коли він прагнув цього понад усе. Вони не жаліли його, а діяли: просили по допомогу, приносили їжу, дали зрозуміти, що він їм потрібний: «І він один за одним чіпляє малюнки на холодильник. Той, де написано «Для Дідуся», опиняється на самому верху» [6, с. 344]. Крім того, важливо зазначити, що Уве також вдалося перейти до етапу «прийняття» після смерті, адже він не міг цього зробити більше шести місяців. Чоловік усе ж прийняв нову реальність і це яскраво проявляється в наступному: «Отож того вечора Парване з дівчатками допомагають йому прибрати в будинку. Вони загортають у газети кожну Сонину річ і складають її одяг у коробки. Спогад за спогадом» [6, с. 344]. Отже, Уве все ж зміг прийняти цю втрату й хоче жити далі з любов'ю в серці до Соні, а не з руйнівним болем.

Сказане вище доводить глибоку людську потребу в близькості, взаємопідтримці та відданості, які не стають менш значимими в старшому віці. Уве є прикладом того, що вихід із темряви можливий не через ізоляцію, а через відкритість до взаємодії з іншими. Кульмінаційним моментом трансформації та зцілення стає природня смерть чоловіка: «Здається, що Уве спить дуже глибоким сном. Вона ніколи не бачила в нього таке умиротворене обличчя. Кіт лежить поряд із ним, обережно поклавши свою маленьку голівку в його долоню» [6, с. 348]. Здається, що він пішов із життя спокійним, умиротвореним, наповненим вдячністю за прожите життя, адже воно мало сенс. Він був потрібним і пішов із життя, відчуваючи любов близьких йому людей.

Після смерті він залишив чіткі інструкції щодо похорону, щоб створював метушню, без жодних церемоній: «Ніяких людей. Ніякого гармидеру» – чітко і

ясно написав він Парване. На похорон прийшло більше трьохсот людей» [6, 349]. Парване також вирішила створити благодійний фонд для дітей-сиріт, щоб використати кошти, які їм заповів Уве. Таким чином, навіть після смерті його турбота про інших трансформувалась у важливу соціальну ініціативу.

Підсумовуючи, зазначимо, що лінія втрати в романі Ф. Бакмана «Чоловік на ім'я Уве» має не лише емоційне, а й концептуальне значення для розкриття глибини персонажа. Через досвід втрати батьків, дитини, роботи, дому та найціннішої для нього людини – Соні – Уве проходить складний і болісний шлях трансформації ідентичності. Кожна з втрат є каталізатором психологічного зростання, переосмислення себе та свого місця у світі. Аналізуючи поведінку Уве крізь теорії Е. Кюблер-Росс та Е. Ліндермана, можна простежити послідовний рух від заперечення до прийняття, що супроводжується внутрішніми змінами. Таким чином, тема втрати в романі не лише формує сюжет, а й виступає причиною глибокої особистісної трансформації, утверджуючи ідею, що навіть біль може бути переосмислений.

Висновки до Розділу 2

У романі «Чоловік на ім'я Уве» ретроспекція виступає не лише художнім засобом, а й основним інструментом психологічного розкриття персонажа. Завдяки постійним зверненням до минулого, читач поступово проникає у внутрішній світ головного героя, який, на перший погляд, здається закритим і сумним. Однак саме спогади відкривають двері до розуміння, ким насправді є Уве й чому він став таким, яким ми його бачимо на початку твору. Через ретроспективні епізоди формується цілісне бачення його життєвого шляху, а також осмислюється складна природа його ідентичності.

Формування особистості Уве – це поступовий, часто болісний процес, тісно пов'язаний із досвідом втрат. З раннього віку він втрачає найдорожче – матір, а згодом і батька. Життя змушує його самотужки справлятися із труднощами, що формує в ньому риси відповідальності, замкненості й емоційної стриманості. Він не дозволяє собі проявляти слабкість, адже змалку звик

приховувати емоції та намагатися бути сильним. І хоча на поверхні це виглядає як холодність, насправді – це наслідок глибокої емоційної травми.

Найбільший біль Уве – це втрата дружини Соні, єдиної людини, яка змогла пробитися крізь його захисну оболонку. Їхня історія любові, що розкривається через ретроспекцію, надає роману глибокого емоційного звучання. Втрата дитини, інвалідність Соні, боротьба з бездушною бюрократичною системою – усе це спричинило те, що герой замикається у своїй рутині та правилах, що стають його єдиною опорою в хаотичному світі. Пам'ять про Соню з одного боку – джерело його страждань, з іншого – сенс його існування після її смерті.

Ретроспекція в романі є не лише способом пояснити читачеві вчинки героя, а й важливим етапом його внутрішньої трансформації. Поступово, через взаємодію з новими людьми – доброзичливою Парване, наївним і щирим Патріком, їхніми дітьми, сусідами, яким він допомагає – Уве починає змінюватися. Він усвідомлює, що навіть після втрат життя не завершується. Його участь у житті інших поступово повертає йому відчуття потрібності, віру в себе і, найголовніше, новий сенс. Раніше ізольований від світу, герой відкривається, впускає у своє життя людей, а через це – і нові почуття, нові емоції, нову відповідальність.

Апогеєм трансформації стає вміння героя приймати своє минуле не як тягар, а як частину шляху, який привів його до теперішнього моменту. Пам'ять про Соню залишається з ним, але перестає бути руйнівною – натомість вона стає моральним орієнтиром, джерелом сили й нагадуванням про те, ким він був і ким може стати. Уве починає жити не всупереч втратам, а завдяки тому досвіду, який вони йому дали. Він не відмовляється від минулого, а навпаки – інтегрує його у своє теперішнє, формуючи зрілу, співчутливу та відповідальну ідентичність.

Отже, ретроспекція в романі Бакмана виконує надзвичайно важливу функцію – вона є основою для глибокого психологічного портрету головного героя, а також рушійною силою його особистісного зростання. Через спогади, втрати та їх переосмислення Уве проходить шлях від ізоляції до відкритості, від болю до прийняття, від тіні – до світла. І саме в цьому – найбільша сила твору:

він показує, що навіть після найглибших ран можна знайти шлях до себе й до інших. Пам'ять у романі стає не лише приви́дом минулого, а й основою для майбутнього.

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ РОМАНУ ФРЕДЕРІКА БАКМАНА «ЧОЛОВІК НА ІМ'Я УВЕ»

3.1. Освітній потенціал роману Фредеріка Бакмана «Чоловік на ім'я Уве»

Творчість шведського письменника Фредеріка Бакмана не вивчається в закладах загальної середньої освіти. Але ми можемо розглядати його як такий, що заслуговує увагу вчителів та учнів і має великий методичний потенціал.

Звернемося до мети вивчення предмета «Зарубіжна література» в Навчальній програмі для закладів середньої освіти: «розвиток і соціалізація особистості учнів, формування в них національної ідентичності, загальної культури, світоглядних орієнтирів, творчих здібностей, дослідницьких навичок життєзабезпечення, здатності до саморозвитку й самонавчання в умовах глобальних змін і викликів» [20, с. 2].

Роман Фредеріка Бакмана «Чоловік на ім'я Уве» є не лише зворушливою історією про літнього чоловіка, який не може впоратися з болючою втратою дружини, але і глибоким джерелом для формування ключових життєвих цінностей. Через образ головного героя, його внутрішню трансформацію, соціальні взаємодії, вміння допомагати та співчувати, твір відкриває простір для обговорення важливих тем, а саме: самотності, пам'яті, болю, втрати, емпатії, ментального здоров'я, стереотипів і прийняття інакшості.

Даний твір може бути запропонований до вивчення в курсі зарубіжної літератури середньої школи, а саме – ми б рекомендували включити його до розділу «Література ХХ–ХХІ століття. У пошуках себе і високого польоту» навчальної програми для закладів загальної середньої освіти 8 класу. Крім того, хочемо запропонувати помістити роман у список творів для додаткового читання або зробити темою позакласного заходу.

Сучасні українські школярі кожного дня стикаються з темою втрати та пам'яті, адже країна перебуває в стані війни. Говорити про смерть, втрату близьких і пов'язані із цим емоційні переживання – складно, але необхідно. Саме через літературні твори педагоги можуть підходити до складних тем, створюючи

безпечне середовище для обговорення емоційних питань. Роман «Чоловік на ім'я Уве» допоможе учням краще зрозуміти себе та інших, усвідомити значення підтримки, взаємодопомоги, емпатії. Уве вчить нас, що навіть у найважчі періоди поруч можуть бути ті, хто поверне нас самим собі та підтримає в складний період. Крім того, учні мають можливість переглянути екранізації «Друге життя Уве» (2015) шведського режисера Ханнеса Холма та «Чоловік на ім'я Отто» (2022) Марка Фостера.

3.2. План-конспект позакласного заходу

Тип уроку: Позакласний захід – факультатив «У колі книги»

Клас – 8

Тема: За кожним буркотуном – своя унікальна історія

Мета:

- навчальна – навчитися усвідомлено виокремлювати ключові теми твору, співвідносити події та образи з власним досвідом та текстами;
- розвивальна – розвивати вміння аналізувати персонажів, визначати їхні трансформації, аргументувати власну думку в діалозі та дискусії;
- виховна – виховувати емпатію, толерантність, повагу до особистих кордонів інших людей, підготувати учнів до існування в соціумі.

Ключові компетентності (наскрізні лінії):

- спілкування державною мовою: учень(иця) сприймає, розуміє, критично оцінює та інтерпретує інформацію державною мовою;
- математична компетентність: учень(иця) установлює причинно-наслідкові зв'язки; відокремлює головну та другорядну інформацію; будує гіпотези; розуміє тенденції, закономірності, процеси;
- соціальна та громадянська компетентності: учень(иця) аргументовано і грамотно висловлює власну думку щодо суспільно-політичних питань; уникає дискримінації інших у процесі спілкування; визначає в літературних творах суспільно-політичний контекст, актуальні соціальні проблеми та ідеї, приклади громадянських якостей в образах персонажів; розвивати критичне мислення;

- обізнаність та самовираження у сфері культури: сприймати твори літератури в контексті культури доби; аналізувати та інтерпретувати літературні твори зарубіжних авторів в аспекті національної культури та загальнолюдських цінностей; демонструвати взаємодію літератури з іншими видами мистецтв, порівнювати літературні тексти з їхнім утіленням у живописі, кіно, музиці тощо [20, с. 5].

Предметні компетентності: учень (учениця) виявляє актуальність порушених письменниками тем і проблем; характеризує головних персонажів твору, визначає засоби їхнього створення в тексті; знаходить у прочитаних творах символи та розкриває їхній зміст; зіставляє персонажів творів [20, с. 43].

Попереднє завдання: прочитати роман Ф. Бакмана «Чоловік на ім'я Уве».

Обладнання: мультимедійна дошка, роздатковий матеріал, кольорові стікери.

Хід уроку (45 хв)

Організаційний момент – 1 хв.

Вступне слово вчителя – 3 хв.

Добрий день, діти! Сьогодні ми познайомимося ближче з надзвичайно глибоким, хоч і на перший погляд суворим персонажем – Уве. Ця історія про біль і втрату, але також про надію, пам'ять, людяність і здатність змінюватися. Ми подивимось на цю історію не як на просто художній твір, а як на дзеркало життя. Щоб налаштуватися на роботу ми почнемо з «Криголаму». Дайте відповідь на питання «Який ти Уве сьогодні?» (див. Додаток 1).

Очікувана відповідь: Сьогодні я почувуюся щасливою, як Уве на 2 картинці.

Реалізація освітньої мети – 25 хв.

Ви вже прочитали роман та склали своє власне враження про персонажів, та чи знали ви що книга Фредеріка Бакмана була неодноразово екранізована. Пропоную до перегляду трейлер до фільму «Друге життя Уве» (2015). Ваше завдання: порівняйте образ Уве з роману та з екранізації. Чи так ви уявляли собі цього чоловіка візуально? Що можете сказати про його поведінку та спілкування з іншими людьми, на перший погляд?

Очікувана відповідь: На мою думку, режисер фільму дуже вдало зумів передати атмосферу твору: кольорова гама, музика та декорації – усе як я собі уявляв. Візуальний образ Уве теж влучив у яблучко, але я не уявляв собі його лисим. Поведінка персонажа суголосна роману, адже з перших секунд зрозуміло, що перед нами сварливий та буркотливий літній чоловік.

Дуже вдячна вам за ваші думки. Тепер ми з вами разом спробуємо створити «Дерево змін Уве». Важливо, що наш персонаж не є сталим від початку до кінця історії, адже він проходить важливий шлях внутрішніх трансформацій. На дошці ви бачите величезне дерево, яке потрібно «одягти». Я поділю вас на групи по 3 людини і ваше завдання буде написати на стікерах наступне:

- *коріння – це минуле Уве (що сформувало його характер та ставлення до життя; чому він став таким, яким є зараз);*
- *стовбур – основні риси характеру Уве на початку роману в теперішньому часі (як він веде себе із сусідами; як спілкується з продавцями; чим займається);*
- *гілки – події, які вплинули та позитивну трансформацію Уве в теперішньому часі (як він допомагає іншим; які зміни відбуваються в його колі спілкування; що призводить до позитивних змін);*
- *листя – яким Уве став наприкінці роману (що змінилося в його житті; як він тепер спілкується із сусідами, старими друзями);*

Попрацюйте в групах і створіть своє власне «дерево». Потім ми разом обговоримо результати вашої роботи та доповнимо відповіді один одного новими ідеями.

Очікувана відповідь:

- *коріння – втрата батьків, самотність, тяганина з бюрократичною системою, аварія, смерть Соні;*
- *стовбур – буркотливість, замкнутість, прямолінійність, консервативний, педантичний; не хоче йти в ногу із часом та не признає технічний прогрес; застряг у минулому та не може впоратися з втратою дружини; неприязно ставиться до нових сусідів та не хоче йти з ними на контакт;*

- *гілки – вчить Парване керувати автомобілем; рятує kota та доглядає за ним; знаходить спільну мову з трирічною Насанін та семирічною дівчинкою; дав прихисток Мірсаду, коли того вигнав батько; зі своїми новими друзями зробив усе можливе, щоб соціальні служби не забрали старого Руне;*
- *листя – Уве знову відкрив у собі здатність любити, допомагати, прощати, розуміти й бути поруч після смерті Соні.*

Діти, тільки погляньте, яку пишне та розлоге дерево в нас вийшло! Тепер уявімо себе в ролі Уве. Ви отримаєте картки із цитатами з роману (див. Додаток 2), де чоловік мав прийняти непросте рішення. У групах по 4 людини розіграйте коротку сцену й дайте відповіді на питання: Що відчував Уве? Який у нього був внутрішній конфлікт? Як би ви вчинили на його місці?

Виступи учнів та обговорення

Іноді нам складно зрозуміти Уве, але він часто вчиняє так не тому, що хоче – а тому, що не може вчинити інакше. І саме в цьому проявляється його людяність.

Питання для обговорення та рефлексія – 15 хв.

Наостанок завершимо роботу з романом, пригадавши персонажів твору та асоціації з ними. Перед вами – хмара слів (див. Додаток 3). Розшифруйте слова, які ви бачите в ній. Ви можете пригадати ситуацію, назвати людину чи сказати свою думку.

Очікувана відповідь: слово «кіт» повертає нас до ситуації, коли Уве довелося взяти до себе kota, якого знайшли в сніговому заметі. Чоловік, як завжди, спочатку чинить опір та відмовляється доглядати за твариною, але все ж опікується ним та швидко прикіпає до нього душею.

Завершимо нашу зустріч простим, але важливим реченням. Продовжіть фраз: «Я можу бути як Уве, коли...»

Очікувана відповідь: Я можу бути як Уве, коли допомагаю, навіть коли не хочу.

Формулювання та підведення підсумків – 4 хв.

Дякую вам за наш урок. Було неймовірно приємно обговорювати з вам роман Фредеріка Бакмана «Чоловік на ім'я Уве». Ми з вами дійшли до висновку,

що персонаж Уве – це більше, ніж буркотливий чоловік. Це символ внутрішньої боротьби, приклад того, що ніколи не пізно змінюватися та боротися з болем. Ми сьогодні не просто говорили про персонажа – ми поглянули на себе через його історію.

Висновки до розділу 3

Вивчення роману Фредеріка Бакмана «Чоловік на ім'я Уве», має значний освітній потенціал для учнів 8 класу. Завдяки глибокій психологічній наповненості, поєднанню тем особистої втрати, пам'яті й надії, твір сприяє формуванню в учнів емпатії, толерантності, моральних цінностей, здатності до співчуття і розуміння інших. Роман також відкриває можливості для інтеграції з психологією, етикою, соціологією та кіномистецтвом – через перегляд екранізацій «Друге життя Уве» та «Чоловік на ім'я Отто».

Пропонований для опрацювання в позакласній формі, роман може бути включений до розділу «Література ХХ–ХХІ століття. У пошуках себе і високого польоту» як твір для додаткового читання. Розроблений план-конспект позакласного заходу на тему «За кожним буркотуном – своя унікальна історія» спрямований на розвиток читацької, соціальної, емоційної та культурної компетентностей. Педагогічно доцільні вправи, як-от «Дерево змін Уве», сценки на основі цитат та робота з хмарою слів, створюють умови для глибокої рефлексії учнів щодо поведінки персонажа та власного досвіду.

Особливо цінним є те, що учні 8 класу мають змогу осмислити внутрішні конфлікти персонажа Уве та поступово переосмислити стереотипне уявлення про «буркотунів» у житті. Це сприяє формуванню співчуття, розуміння і навичок комунікації.

Завдяки емоційній глибині твору, запропоноване вивчення роману «Чоловік на ім'я Уве» сприяє як розвитку літературознавчих умінь (аналіз образу, сюжетних трансформацій, символіки), так і морально-етичному становленню особистості. Така форма роботи, на нашу думку, може стати ефективним засобом емоційної підтримки учнів у складний період життя.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі проаналізовано роман Фредріка Бакмана «Чоловік на ім'я Уве» з урахуванням поставленої мети – визначити, яким чином пам'ять і втрата впливають на процес формування ідентичності персонажа – шляхом поетапного виконання дослідницьких завдань, спрямованих на теоретичне обґрунтування ключових понять і їхнє текстуальне осмислення.

У Розділі 1 роботи окреслено концептуальні підходи до розуміння ідентичності в літературознавстві та суміжних науках. Зокрема, використано теорію наративної ідентичності П. Рікера, відповідно до якої особистість осмислює себе через оповідь про власне життя, та психосоціальну концепцію розвитку Е. Еріксона, що підкреслює значення криз, втрат і соціального контексту у формуванні «Я». Ідентичність, як виявлено, є динамічною конструкцією, яка перебуває в постійному процесі становлення. Також проаналізовано сучасні філософські та культурологічні інтерпретації пам'яті як динамічного і наративного процесу (А. Ассман, Б. Нойманн, П. Рікер). Пам'ять виступає не лише способом збереження минулого, а й інструментом його активного переосмислення, що безпосередньо впливає на формування ідентичності. У цьому контексті втрата – це трансформаційний досвід, що змінює внутрішню структуру особистості (К. Карут, Е. Кюблер-Росс, Е. Ліндемманн). Розглянуті теорії доводять, що кожен етап супроводжується переосмисленням ситуації та ставлення до неї. Пережите горе стає не лише болючим досвідом, а стимулом для трансформації ідентичності, як наслідок – прийняття втрати.

У Розділі 2 здійснено аналіз роману Бакмана, зосереджений на репрезентації пам'яті, втрати та ідентичності головного героя. Особливу увагу приділено ролі ретроспекції як художнього засобу – вона дозволяє автору створити цілісний образ героя через призму його минулого. Спогади, вплетені в структуру наративу, розкривають етапи становлення ідентичності Уве, пояснюючи його поведінкові реакції та внутрішні конфлікти. Виявлено, що саме пам'ять про втрати – батьків, ненароджену дитину, дружину – стає для Уве як

джерелом болю, так і точкою відліку нової ідентичності, побудованої на пережитому досвіді та його переосмисленні.

У процесі аналізу простежено механізми трансформації особистості героя: спочатку він занурений у стан відчуження та екзистенційної втоми, однак через взаємодію із соціальним оточенням – Парване, Патріком, Анітою, Руне та іншими – поступово долає внутрішню ізоляцію. Кожна взаємодія стає частиною нового наративу Уве – історії турботи, спільності та відновлення. Пам'ять перестає бути руйнівною – вона є основою для нової самоідентифікації. Герой проходить етапи «роботи горя» (за Кюблер-Росс і Ліндемманном) і зрештою формує нову, більш зрілу й відкриту ідентичність.

У роботі також проаналізовано ключові травматичні події життя персонажа (втрати, хвороби, безсилля перед системою), що спричинили суїцидальні думки. Однак саме процес переосмислення втрати через нові зв'язки та дії зумовлює його поступову трансформацію: від буркотливого чоловіка – до активного учасника спільноти. Таким чином, особистісне зцілення в романі відбувається завдяки соціальній взаємодії, діалогу й емпатії.

У Розділі 3 обґрунтовано можливість педагогічного використання роману в межах шкільного курсу «Зарубіжна література» (8 клас). Розроблено методичні рекомендації, які враховують психологічну й етичну глибину твору. Зокрема, запропоновано позакласний захід, що сприяє розвитку в учнів емпатії, навичок рефлексії, критичного мислення та емоційного самопізнання. Інтерактивні техніки («Дерево змін Уве», інсценізації, візуалізація спогадів персонажа) забезпечують емоційне залучення учнів до тексту та створюють умови для переосмислення власного досвіду через літературу.

Роман «Чоловік на ім'я Уве» є прикладом сучасного художнього твору з великим навчальним потенціалом. Він поєднує в собі глибокий психологізм, філософські роздуми про ідентичність, пам'ять і втрату. Уве як персонаж втілює трансформаційну силу літератури: його шлях від болю до зцілення є не лише художньою конструкцією, а й дзеркалом людського досвіду, що здатен глибоко вплинути на свідомість і розвиток читача.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

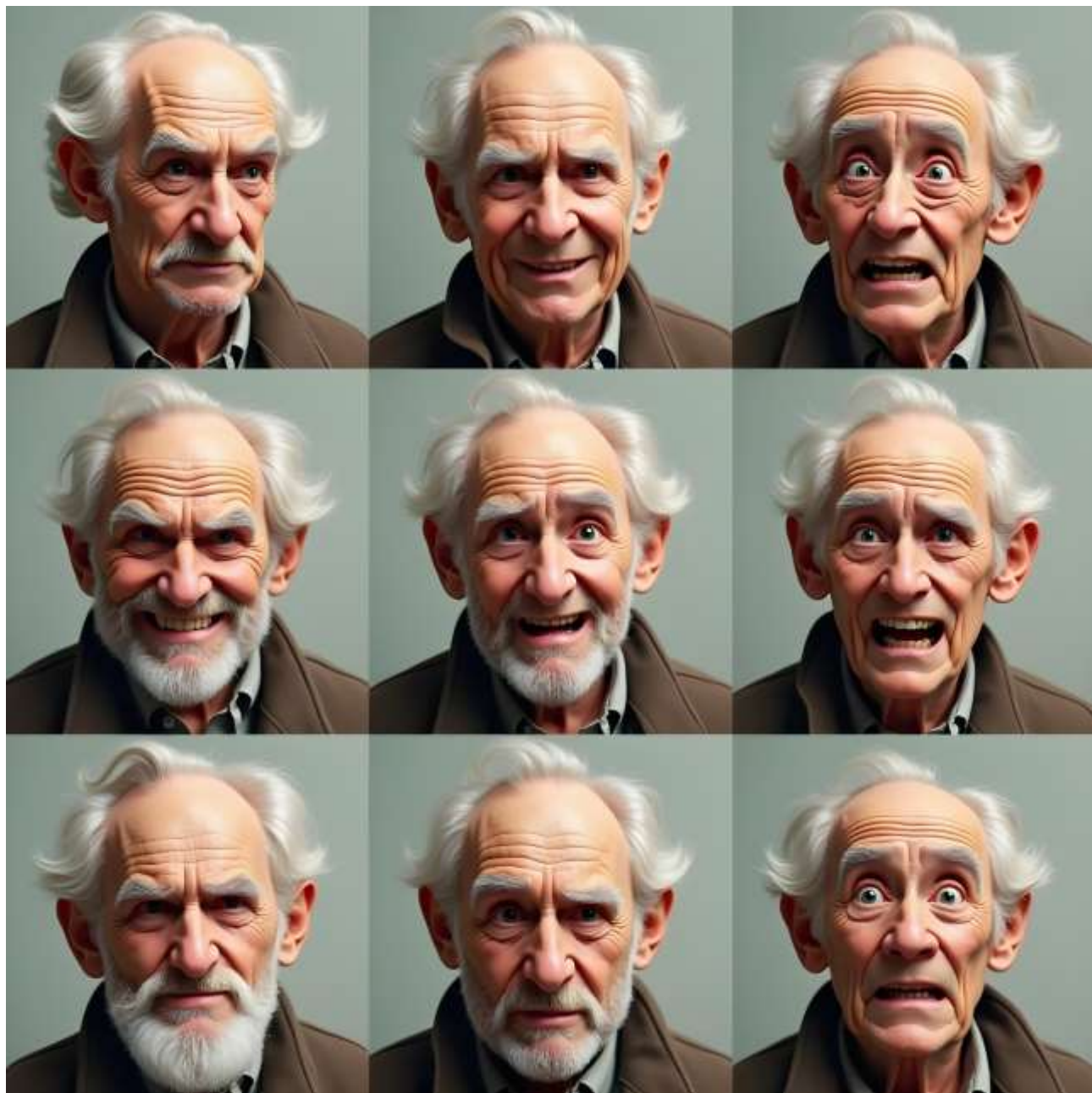
1. Агеєва В. П. Пам'ять, спогад та ідентичність : досвід сучасної української літератури / В. П. Агеєва // *Tertium non datur: проблема культурної ідентичності в літературно-філософському дискурсі ХІХ-ХХІ ст.: колективна монографія.* – 2014. – С. 185-205.
2. Артеменко А. П. Функціональність ідентичності / А. П. Артеменко // *Гуманітарний часопис.* – Випуск 2. – Харківський національний аерокосмічний університет ім. Жуковського (ХАІ). – 2012. – С. 13-19.
3. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті / А. Ассман; [пер. з нім. К. Дмитренко, Л. Доронічева, О. Юдін]. – Серія: Зміна парадигми – К.: Ніка-Центр, 2012. – 440 с.
4. Бакман Ф. Брітт-Марі була тут / Ф. Бакман [пер. з швед. О. Захарченко]. – К.: #книголав, 2018. – 352 с.
5. Бакман Ф. Моя бабуся просить їй вибачити / Ф. Бакман [пер. з швед. О. Захарченко]. – К.: #книголав, 2017. – 416 с.
6. Бакман Ф. Чоловік на ім'я Уве / Ф. Бакман [пер. з швед. О. Захарченко]. – К.: #книголав, 2018. – 352 с.
7. Бежан О. Травма та посттравматичний синдром в американській літературі першої половини ХХІ ст.: компаративний дискурс / О. Бежан // *Актуальні питання гуманітарних наук* / [ред.-упоряд. М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомря]. – Випуск 78. – Т. 1. – Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2024. – С. 162-168.
8. Бистров Я. В. Англомовний біографічний нарратив у вимірах когнітивної лінгвістики й синергетики: монографія / Я. В. Бистров. – К.: Івано-Франківськ: Кушнір Г. М., 2016. – 319 с.
9. Брагіна Т. М. Феноменологічні студії пам'яті П. Рікера / Т. М. Брагіна, Ю. А. Брагін, О. С. Гончарова // *Editorial board.* – 2021. – С. 60-62.
10. Бугеря М. Концептуально-методологічні засади проблематики соціальної пам'яті в дослідженнях М. Альббакса і Я. Ассмана / М. Бугеря // *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного*

- педагогічного університету імені Івана Франка. – Серія: Філософія. – Випуск 46. – 2023. – С. 44-59.
- 11.Вещикова О. Асиметрія пам'яті і спогадів у художньому творі: наратологічний аспект / О. Вещикова // Синопис: текст, контекст, медіа. – Випуск 28. – Частина 2. – 2022. – С. 46-53.
  - 12.Войтович М. В. Психологічні особливості горювання / М. В. Войтович // Актуальні проблеми психології. – Випуск 19. – Т. 5. – 2019. С. 10-23.
  - 13.Даниленко Л. Терапія травми: художня концепція подолання колективного болю (на прикладі творів сучасної української прози) / Л. Даниленко // Літературний процес: методологія, імена, тенденції. – Випуск 21. – 2023. – С. 46-56.
  - 14.Колесник Г. Пам'ять і забуття в романі Кадзуо Ішігуро «Похований велетень» / Г. Колесник // Іноземна філологія. – Випуск 131. – 2018. – С. 105-114.
  - 15.Коннертон П. Як суспільства пам'ятають / П. Коннертон; [пер. з англ. С. Шліпченко]. – Серія: Зміна парадигми. – К. : Ніка-Центр, 2004. – 184 с.
  - 16.Кононов І. Ф. Концепція ідентифікації та ідентичності в психоаналізі: Зигмунд Фройд та Ерік Еріксон / І. Ф. Кононов // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологічні науки. – Випуск 23. – 2013. – С. 5-27.
  - 17.Ліщук-Торчинська Т. Історичний наратив та пам'ять соціуму в світлі нових напрямів історіописання / Т. Ліщук-Торчинська // Українознавчий альманах. – Випуск 11. – 2013. – С. 108-111.
  - 18.Маркович М. Моделі наративного уявлення про травму / М. Маркович // Літературний процес: методологія, імена, тенденції. – Випуск 18. – 2021. – С. 48-56.
  - 19.Мороз А. В. Наративний підхід до дослідження ідентичності особистості / А. В. Мороз // Наука й освіта. – Випуск 4. – 2009. – С. 30-34.
  - 20.Навчальна програма із зарубіжної літератури для 6–9 класів для закладів загальної середньої освіти з українською мовою навчання. – 2022. – 58 с.

21. Осіпчук С. М. Memory studies: концептуальні засади дослідження. / С. М. Осіпчук // Сторінки історії: збірник наукових праць. – Випуск 34. – 2012. – С. 240-252.
22. Подольська Т. В. Наративна ідентичність у просторі комунікативно-дискурсивних практик / Т. В. Подольська // Філософські обрії. – Випуск 20. – 2008. – С. 90-101.
23. Попова О. В. Метаморфози терміна «ідентичність» у західній філософській традиції / О. В. Попова // Наука. Релігія. Суспільство. – Випуск 3. – С. 37-42.
24. Ткаченко К. В. Проблема ідентичності та концепція людини у філософії П. Рікера / К. В. Ткаченко // Наукове пізнання: методологія та технологія. – Випуск 1. – 2019. – С. 181-187.
25. Тополь О. В. Теорії соціально-психологічного розвитку особистості в пізній зрілості в контексті соціальної роботи / О. В. Тополь // Гілея: науковий вісник. – Випуск 28. – 2009. – С. 188-195.
26. Шевченко О. Т. Психологія кризових станів. Уроки життя крізь призму страждань / О. Т. Шевченко. – К.: Здоров'я, 2005. – 120 с.
27. Яблонська Т. М. Ідентичність як предмет психологічного аналізу / Т. М. Яблонська // Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України; за ред. акад. С. Д. Максименка. – Випуск 37. – К.: Ніка-Центр, 2010. – С. 378-387.
28. Anderson S. W. Reading of Trauma, Madness, and the Body / Sarah Wood Anderson. – New York: Palgrave Macmillan, 2012. – 220 p.
29. Barstad G., Knutsen K. P., Vestli E. N. Exploring identity in literature and life stories: The elusive self / Guri Barstad, Karen P. Knutsen, Elin Nesje Vestli. – Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2019 – 334 p.
30. Caruth C. Unclaimed experience: trauma, narrative and history / Cathay Caruth. – Baltimore: University Press, 1996. – 154 p.
31. Erikson E. H. Childhood and society / Erik Homburger Erikson. – New York. London: W. W. Norton & Co., Inc., 1950. – 397 p.

32. Erikson E. H. Identity, youth and crisis / Erik Homburger Erikson. – New York: W. W. Norton & Co., 1968. – 336 p.
33. Erikson E. H. The life cycle completed / Erik Homburger Erikson. – New York: W. W. Norton & Co., 1982. – 61 p.
34. Erikson E. H. Vital Involvement in Old Age / Erik Homburger Erikson. – New York: W. W. Norton & Co., 1986. – 352 p.
35. Kübler-Ross E. On Death and Dying / Elisabeth Kübler-Ross. – New York: Scribner, 1969. 288 p.
36. Neumann B. The Literary Representation of Memory / Birgit Neumann // Memory studies: an international and interdisciplinary hand-book. – 2008. – P. 333-343.
37. Nora P. Between Memory and History: Les Lieux de Memoire / Pierre Nora // Special Issue: Memory and Counter-Memory. No. 26 – University of California Press, 1989. – P. 7-24.
38. Randall W. The Narrative Complexity of Our Past; In Praise of Memory's Sins / William Randall // Theory & Psychology. – Vol. 20. – 2010. – P. 147-169.
39. Ricoeur P. Memory, history, forgetting / Paul Ricoeur. – The University of Chicago Press, 2004. – 642 c.
40. Ricoeur P. Oneself as Another / Paul Ricoeur. – University of Chicago Press, 1995. – 363 p.

Додаток 1

Додаток 2

Картка 1

– Це Том узяв ті гроші, – сказав директор.

Це прозвучало, не як запитання, а просто як твердження. Уве промовчав.

Директор кивнув.

– Але чоловіки у вашій сім'ї не з тих, хто наговорює на інших.

Це теж не було запитанням. Й Уве не відповів.

Та директор зауважив, що він трохи випрямився на словах «чоловіки у вашій сім'ї».

Директор знову кивнув. Начепив окуляри, проглянув стосик паперів і почав щось писати. Наче Уве в той момент просто зник із кімнати. Уве стояв перед ним так довго, що вже і справді завагався, чи директор, бува, не забув, що він тут. Директор глянув на нього.

– Так?

– Чоловіки є тими, ким вони є, завдяки своїм вчинкам, а не словам, – промовив Уве.

Директор подивився на нього здивовано. Це була найдовша послідовність слів, яку в залізничному депо чули від цього хлопчини відтоді, як два роки тому він почав тут працювати. Чесно кажучи, Уве й сам не знав, звідки вони взялися. Просто відчув, що ці слова треба сказати.

Картка 2

Він піднімає голову якраз вчасно, щоби побачити, як чоловік у костюмі й чорному пальті починає розгойдуватися вперед-назад, ніби панда, якій дали забагато валіуму. Це триває приблизно секунду, а потім погляд у чоловіка в костюмі скляніє, і його тіло починає нервово тіпатися. Його руки конвульсивно здригаються. А потім, наче цей момент складається з довгої послідовності фотографій, газета випадає в нього з рук, він непритомніє і падає з платформи на колію, гупнувши, наче ящик із цементним розчином.

Тітки із цигарками й логотипами ради округу на грудях починають кричати в паніці. Наркоманоподібні молодики витріщаються на колію, вчепившись у ремені своїх рюкзаків, ніби бояться беркицьнутися слідом за тим чоловіком. Уве стоїть на краю платформи на другому боці й роздратовано переводить погляд з одного на іншого.

– Та заради ж Бога, – кипить від злості Уве, стрибаючи зрештою вниз на колію. – АНУ, ТРИМАЙТЕ, ЧИ ЩО! – кричить він до одного з рюкзаком на платформі.

Паралізований від страху молодик повільно просувається до краю платформи. Уве підсаджує чоловіка в костюмі так, як це здатні зробити чоловіки, котрі жодного разу не переступали поріг спортзалу, але все життя тягали по дві бетонні плити в кожній руці. Він подає тіло чоловіка прямо в руки молодика з рюкзаком так, як не зробили б оті водії «Ауді» в неоновно-яскравих панталонах для бігу підтюпцем.

Картка 3

– Якщо ти ще хоч раз натиснеш на клаксон, це буде ОСТАННЄ, що ти зробиш на цій землі. Затямив?

Татуйована Горлянка насмілюється тільки кинути миттєвий погляд на свого, такого ж мускулястого, приятеля всередині машини й на все більшу чергу інших машин позаду джипа. [...]

Очі Уве почорніли від люті. Через якусь хвилю прозріння Татуйована Горлянка, схоже, впевнюється, що цей стариган точно не жартує. Кінчик його носа майже непомітно ворухиться вгору й униз.

Уве киває на підтвердження і дозволяє йому сповзти на землю. Потім розвертається, обходить джип і сідає в «Сааб». Парване дивиться на нього, роззявивши рота.

– Тепер ви мене послухайте, – спокійно каже Уве, обережно зачиняючи дверцята. – Ви народили двох дітей, скоро народите третю. Ви приїхали сюди

дуже здалеку і, най-імовірніше, ви тікали від війни, переслідувань та іншого безглуздя. Ви вивчили нову мову, отримали освіту, а ще ви управляєте цілою сім'єю явних нездар. І хай мене грім поб'є, якщо досі я бачив, щоб ви чогось боялися в цьому світі.

Картка 4

Здається, що його приземкувате тіло потонуло саме в собі, немов після довгого вдиху. На його обличчі відбивається поєднання глибокої скорботи й невимовного гніву, таке характерне для людей його покоління і його батьківщини. Уве зупиняється посеред кімнати. Двоє чоловіків якусь хвилину стоять, схрестивши погляди. Один із них не може просто взяти й випхати з дому хлопця-гомосексуаліста, а інший – цілком зміг. Зрештою Уве похмуро киває і всідається на один із барних табуретів. Складає руки на прилавок й сухо дивиться на Амеля.

– Я б не відмовився від того віскі, якщо пропозиція ще в силі.

Груди Амеля здіймаються і опадають, коли він кілька разів судомно вдихає. Спочатку здається, що він хоче щось сказати, та потім передумає. Він мовчки дотирає склянки. Згортає рушник і кладе його біля кавомашини. Не мовивши і слова, зникає на кухні. Повертається з двома склянками та пляшкою з незнайомими для Уве літерами на етикетці. Ставить усе це на прилавок між ними.

Важко визнавати, що помиляєшся. Особливо, якщо помиляєшся протягом дуже тривалого часу.

